

Narratieve kenmerken in tekstfragmenten uit zaakvakmethodes

Naam: Michiel van der Velde (5556066)
Opleiding: Nederlandse taal en cultuur
Cursus: Bachelor thesis
Begeleider: Dr. J. Evers-Vermeul
Tweede lezer: Dr. W.M. Mak
Studiejaar en blok: Jaar 4, blok 2
Datum: 15-01-2018
Aantal woorden: 7414 (ex. inhoudsopgave, abstract, citaten, tabellen, literatuurlijst en bijlagen)

Universiteit Utrecht

Abstract

Uit onderzoeken van Van de Ketterij (2016), Land (2009) en Holtermann (2010) zijn zes kenmerken overgenomen die zouden zorgen voor een narratieve karakter van een tekst, te weten: er vinden gebeurtenissen plaats binnen een bepaald tijdsverloop, de aanwezigheid van een personage, er komt een directe rede voor, er worden emoties gebruikt in de tekst, er is sprake van beeldend taalgebruik en het verhaal heeft een ik- of personale verteller. Daarnaast zijn er nog vier kenmerken geselecteerd die identificatiebevorderend zouden werken. In dit onderzoek is getest of leerlingen uit groep 7 en 8 het narratieve karakter van tekstfragmenten kunnen herkennen. In een corpusonderzoek zijn vijftig teksten geselecteerd uit zes zaakvakmethodes. Deze tekstfragmenten hebben een narrativiteitsscore gekregen. In een lezersonderzoek zijn achttien van deze vijftig teksten met een vragenlijst voorgelegd aan de leerlingen: één vraag was gericht op de narrativiteit van de tekst, één vraag ging over het voorstellingsvermogen van de tekst en één vraag ging over de waardering van de tekst. Op basis van de narrativiteitsscores uit het corpusonderzoek is onderzocht of deze score samenhangt met de narrativiteitsscores uit het lezersonderzoek. Er is aangetoond dat de beide narrativiteitsscores samenhangen met elkaar. Dit houdt in dat teksten met een hoge narrativiteitsscore in het corpusonderzoek ook een hoge narrativiteitsscore kregen in het lezersonderzoek. De resultaten van dit onderzoek laten zien dat leerlingen uit groep 7 en 8 het narratieve karakter van een tekst kunnen herkennen, maar niet per se meer waarderen dan een meer informatieve tekst.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Theoretisch kader	4
2.1. Narratieve kenmerken in de literatuur	4
2.2. Identificatiebevorderende kenmerken	5
2.3. Narratieve kenmerken volgens kinderen	5
3. Methode corpusonderzoek	7
3.1. Materialen	7
3.2. Narratieve kenmerken	8
3.2.1. Gebeurtenissen in een bepaald tijdsverloop	8
3.2.2. Personage	9
3.2.3. Directe rede	10
3.2.4. Emoties	10
3.2.5. Beeldend taalgebruik	10
3.2.6. Perspectief	11
3.3. Identificatiebevorderende kenmerken	11
3.3.1. Directe aanspreking	12
3.3.2. Evaluaties van de verteller	12
3.3.3. Tijdsvorm	13
3.3.4. Vergelijking met de leefwereld van de leerling	13
3.4. Interbeoordelaarsbetrouwbaarheid	13
4. Resultaten corpusonderzoek	15
5. Methode lezersonderzoek	16
5.1. Selectie fragmenten	16
5.2. Vragen	17
5.3. Participanten	19
5.4. Procedure	19
6. Resultaten lezersonderzoek	19
6.1. Afname	19
6.2. Gemiddelde scores	20
6.3. Correlaties	21
7. Conclusie en discussie	22
7.1. Aansluiting bij de literatuur	22
7.2. Beperkingen en vervolgonderzoek	23
Literatuurlijst	24
Bijlagen	26

1. Inleiding

In september 2016 verscheen in HP/De Tijd een artikel waarin de resultaten van een Brits onderzoek centraal stonden (Postma, 2016). Keith Topping, hoogleraar aan de Universiteit van Dundee, onderzocht het leesgedrag en tekstbegrip van Britse basisschoolleerlingen en concludeerde dat jongens slechter presteerden op leesgebied dan meisjes. Daarnaast ontdekte Topping dat jongens meer geïnteresseerd waren in informatieve teksten, terwijl meisjes een voorkeur leken te hebben voor narratieve teksten (Postma, 2016).

In een lesmethode voor het basisonderwijs proberen educatieve uitgevers vaak om teksten aantrekkelijk te presenteren, omdat het aannemelijk is dat een aantrekkelijke tekst een positieve werking zou kunnen hebben op bijvoorbeeld de leesmotivatie. In lesmethodes worden zowel narratieve als informatieve teksten opgenomen. Kunnen leerlingen deze verschillende soorten teksten ook herkennen?

Het is interessant om te onderzoeken of het onderscheid tussen narratieve en informatieve teksten zoals dat in de literatuur gedefinieerd wordt, overeenkomt met het beeld dat leerlingen hebben van dit soort teksten. Deze bevindingen zouden bijvoorbeeld leerkrachten kunnen helpen om toepasselijke contexten en instructies te construeren om genrekennis van leerlingen te ontwikkelen. Het herkennen van verschillende tekstsoorten is immers één van de kerndoelen voor leerlingen uit groep 7 en 8 (Oosterloo & Paus, 2010). Daarnaast zouden de resultaten uit dit onderzoek educatieve uitgeverijen kunnen helpen, aangezien er in het lezersonderzoek een vraag is opgenomen over tekstwaardering. Als uit dit onderzoek zou komen dat leerlingen narratieve teksten meer waarderen, dan kan hierop ingespeeld worden door educatieve uitgeverijen.

Nadat door de bestudeerde literatuur duidelijk is geworden wat narratieve kenmerken zijn (hoofdstuk 2), zijn er vijftig tekstfragmenten geselecteerd uit zes methodes voor aardrijkskunde en geschiedenis. Deze fragmenten zijn geanalyseerd op de aanwezigheid van narratieve tekstkenmerken (hoofdstuk 3). Uit de geanalyseerde teksten is een aantal teksten geselecteerd die centraal staan tijdens het vervolgonderzoek. Naast het corpusonderzoek heeft er een lezersonderzoek plaatsgevonden onder leerlingen uit groep 7 en 8 (hoofdstuk 4). Tijdens dit lezersonderzoek is er een vragenlijst aan leerlingen uit groep 7 en 8 voorgelegd waarin een aantal tekstfragmenten centraal staan. Het doel van dit lezersonderzoek is om te achterhalen of de leerlingen het narratieve karakter van een tekst kunnen herkennen en of hun inschattingen overeenkomen met de bevindingen uit het corpusonderzoek. Uiteindelijk heeft er een corpusonderzoek en een lezersonderzoek plaatsgevonden om antwoord te geven op de hoofdvraag van dit eindwerkstuk: *Hoe verhouden de narrativiteitscores op basis van de literatuur zich tot de narrativiteitscores van basisschoolleerlingen uit groep 7 en 8 als het aankomt op het onderscheid tussen narratieve en informatieve teksten in zaakvakmethodes?*

2. Theoretisch kader

In deze sectie worden narratieve en identificatiebevorderende kenmerken besproken. De kenmerken zijn uitgebreider gedefinieerd in de methode van dit onderzoek (hoofdstuk 3).

2.1. Narratieve kenmerken in literatuur

Een brede definitie van een narratieve tekst kan gevonden worden in het boek *Basic Elements for Narrative* van David Herman (2009). In dit boek bespreekt hij zijn definitie van narrativiteit en dit doet hij aan de hand van vier kenmerken:

- Er moet een bepaalde context aanwezig zijn (situatedness).
- Er moet een bepaald tijdsverloop aanwezig zijn (event sequencing).
- Er is een verhaalwereld aanwezig die betrekking heeft op personages (worldmaking).
- De lezer moet een idee hebben van het leven in deze verhaalwereld (what it's like).

Voor het gemak zal ik deze vier kenmerken vertalen naar: context, tijdsverloop, personages en voorstellingsvermogen. In dit onderzoek zal de focus liggen op tekstfragmenten in zaakvakmethodes. Omdat Herman de vier criteria aanhoudt voor leesboeken en niet voor teksten in lesmethodes, zijn niet alle kenmerken in het huidige onderzoek meegenomen. Zo is de context te breed voor een tekstfragment van alinea lengte, aangezien er in zo'n korte tekst nauwelijks sprake kan zijn van een context. Dit geldt ook voor het laatste kenmerk; in een kort tekstfragment kan de lezer amper een idee krijgen van het leven in de verhaalwereld. Dit idee zou wel versterkt kunnen worden door bepaalde identificatiebevorderende kenmerken toe te voegen aan een tekst. Deze kenmerken verkleinen de afstand tussen de lezer en de tekst, waardoor de lezer zich beter kan identificeren met de tekst (Land, 2009).

Dit kenmerk komt overeen met één van de verhalende elementen die Van de Ketterij (2016) bespreekt in haar masterscriptie, namelijk de aanwezigheid van een personage. Zij onderzocht of zakelijke teksten beter werden begrepen dan persoonlijke teksten in geschiedenis- en natuur-en-techniek- methodes voor groep 5 en 7. Een zakelijke tekst ziet zij als een tekst waarin de leerstof zonder enige opsmuk wordt gepresenteerd. Hierin komt zij overeen met de opvattingen van Van Silfhout (2014). Van Silfhout onderzocht of het toevoegen van verhalende elementen aan schoolteksten bevorderlijk was voor de leesmotivatie van vmbo-leerlingen. In haar onderzoek geeft zij een paar voorbeelden van verhalende elementen zoals personages en dialoogvormen.

Naast de aanwezigheid van een personage bespreekt Van de Ketterij een aantal andere narratieve kenmerken: de directe rede, de directe aanspreking, het eerstpersoons- en het personale perspectief en de aanwezigheid van subjectieve elementen (emoties en evaluaties van de verteller). Volgens Van de Ketterij zijn dit narratieve kenmerken omdat deze kenmerken niet noodzakelijk zijn om lesstof over te brengen. De narratieve kenmerken die Van de Ketterij bespreekt, komen overeen met een paar stijlkenmerken die Land (2009) gebruikt in haar onderzoek, namelijk de aanwezigheid van een personage, het perspectief, de directe rede, emoties en kleurrijk beschreven ervaringen.

Uit de tot nu toe besproken literatuur zijn zes narratieve kenmerken genomen: er vinden gebeurtenissen plaats binnen een bepaald tijdsverloop, de aanwezigheid van een personage, er komt directe rede voor, er worden emoties gebruikt, er is sprake van beeldend taalgebruik en de tekst is geschreven in het eerstpersoons- of het personale perspectief. Deze narratieve kenmerken nemen een centrale rol in bij het corpusonderzoek. Uit de literatuur is duidelijk geworden dat deze kenmerken zorgen voor een korte afstand tussen lezer en tekst. In de volgende sectie wordt er dieper ingegaan op identificatiebevorderende kenmerken.

2.2. Identificatiebevorderende kenmerken

Uitgeverijen willen de teksten in lesmethodes begrijpelijker maken door verhalende elementen toe te voegen, een andere manier om dit te doen is om een vergelijking te maken tussen de tekst en de situatie van een leerling zelf. Daarnaast zijn er nog andere manieren om de afstand tussen de lezer en de tekst te verkleinen. Deze identificatiebevorderende kenmerken zouden kunnen helpen om het voorstellingsvermogen van de lezer bij een tekst te verbeteren. Onder deze kenmerken bevinden zich een aantal narratieve kenmerken, zoals de aanwezigheid van een personage en het eerstpersoons- en personale perspectief. Een personage kan de lezer helpen om zich beter te identificeren met een tekst, vooral als de leeftijd en de leefwereld overeenkomt met die van de lezer (Land, 2009). Het eerstpersoonsperspectief en het personale perspectief zorgen voor een minder grote afstand tussen lezer en tekst dan een auctoriaal perspectief. Naast deze narratieve kenmerken noemt Land nog een ander kenmerk, namelijk de tijd waarin een tekst geschreven is. Zo zorgt een tekst die geschreven is in de verleden tijd voor meer afstand tussen tekst en lezer dan een tekst die geschreven is in de tegenwoordige tijd.

In de masterscriptie van Holtermann (2010) werd de leesbaarheid van examenvragen in vmbo- en vwo-examens onderzocht. In navolging van Land (2009) bespreekt Holtermann dat een tekst concreter kan worden naarmate er meer identificatiemogelijkheden worden toegevoegd. Zij oppert een aantal tekstkenmerken die zouden zorgen voor meer identificatie, zoals de directe aanspreking van de lezer door de verteller, de tijd waarin de tekst geschreven is en een evaluatie van de verteller. Door een evaluatie van de verteller toe te voegen, wordt de tekst in een bepaald interpretatiekader geplaatst (Holtermann, 2010).

Samenvattend kan het voorstellingsvermogen van de lezer bij een tekst geholpen worden door vier kenmerken: een vergelijking met de leefwereld van de leerling, de tekst in de tegenwoordige tijd, directe aansprekingen en evaluaties van de verteller.

2.3. Narratieve kenmerken volgens kinderen

Nu vanuit verschillende onderzoeken duidelijk is geworden wat narratieve kenmerken zijn, wordt er gekeken naar wat kinderen een narratieve tekst vinden. Donovan en Smolkin (2002) onderzochten genrekennis bij 24 leerlingen uit groep 3 tot groep 7 en bij dit onderzoek lag de focus op de kennis van

leerlingen op het onderscheid tussen narratieve en informatieve teksten. Het doel van dit onderzoek was om de impliciete en expliciete kennis van verhalende en informatieve teksten bij basisschoolleerlingen te onderzoeken en beschrijven. In eerdere onderzoeken (Bamberg, 1985; Berman & Slobin, 1994; Duke & Kays, 1998) werd een prentenboek gebruikt om het narratieve vermogen van kinderen te testen en Donovan (1996) gebruikte handpoppen om het narratieve en informatieve kennisbegrip van kinderen te achterhalen. Uit deze onderzoeken bleek dat kinderen een goed besef hebben van het taalgebruik in narratieve en informatieve teksten. Gedurende het onderzoek van Donovan en Smolkin (2002) werden er zes opdrachten aan de leerlingen voorgelegd waarbij zij hun kennis over verhalende en informatieve teksten moesten verwoorden en demonstreren. Zo kregen leerlingen boeken voorgeschoteld die zij moesten onderverdelen in verhalende of informatieve teksten, moesten zij een verhalende en een informatieve tekst schrijven en uit een prentenboek (zonder tekst) en een informatief boek (met afgeplakte tekst) voorlezen. Daarnaast moesten de leerlingen verschillen tussen beide genres beschrijven en de definitie geven van een verhaal en een informatieve tekst. Om de resultaten uit hun onderzoek te analyseren formuleerden Donovan en Smolkin een aantal narratieve kenmerken en informatieve kenmerken. Onder narratieve kenmerken verstonden zij onder andere: de setting, een inleidende gebeurtenis, een personage die reageert op gebeurtenissen, een personage die een doel heeft en de pogingen die gedaan worden om dat doel te behalen. Onder informatieve kenmerken verstonden zij: een onderwerp, het uitleggen van eigenschappen, vergelijkingen en een samenvatting aan het eind (Donovan & Smolkin, 2002). Uit dit onderzoek bleek dat de oudere leerlingen beter in staat waren om een narratieve tekst te vormen die voldeed aan de eerdergenoemde narratieve kenmerken. Bij het onderscheiden van boeken in narratieve of informatieve teksten gaven een aantal leerlingen aan dat het woordgebruik belangrijk is. Een aantal kinderen gaf aan dat het verhalende begin (Once upon a time) van een boek ervoor zorgde dat het een verhaal was. Leerlingen gaven aan dat een tekst meer verhalend was als er sprake was van één personage in plaats van een groep personages: “You can tell it’s a story because it’s talking about one woodpecker. And if it were a book of woodpeckers or owls, it would be talking about woodpeckers not just a woodpecker” (Donovan & Smolkin, 2002). Uit deze sectie kan opgemaakt worden dat een narratieve tekst volgens kinderen sowieso één personage bezit en dat oudere kinderen beter in staat zijn om narratieve tekst te vormen dan kinderen uit lagere groepen.

Nu er bekeken is wat volgens de literatuur narratieve kenmerken zijn en wat kinderen onder een narratieve tekst verstaan, is het interessant om te bekijken of dit in de praktijk overeenkomt. Om dit te onderzoeken is er een corpusonderzoek gedaan naar de narratieve kenmerken in verschillende aardrijkskunde- en geschiedenismethodes. Vanuit dit corpusonderzoek zijn er een aantal tekstfragmenten geselecteerd die uiteenliepen qua narrativiteitsscore. Deze tekstfragmenten zijn voorgelegd aan leerlingen uit groep 7 en 8 om te onderzoeken of de narrativiteitsscores uit het corpusonderzoek verschilt van de narrativiteitsscores uit het lezersonderzoek. Daarom is de onderzoeksvraag van dit onderzoek: *Hoe verhouden de narrativiteitsscores op basis van de literatuur*

zich tot de narrativiteitsscores van basisschoolleerlingen uit groep 7 en 8 als het aankomt op het onderscheid tussen narratieve en informatieve teksten in zaakvakmethodes?

3. Methode corpusonderzoek

Om antwoord te geven op de hoofdvraag van dit eindwerkstuk heeft er een corpusonderzoek plaatsgevonden. Bij dit onderzoek stonden de zes narratieve kenmerken en de vier identificatiebevorderende kenmerken centraal die kort besproken zijn in het theoretisch kader. Deze kenmerken zullen in sectie 3.2. en 3.3. verder uitgewerkt worden.

3.1. Materialen

Uit zes aardrijkskunde- en geschiedenismethodes voor het basisonderwijs zijn willekeurig vijftig teksten geselecteerd. Deze tekstfragmenten zijn geanalyseerd op de zes narratieve kenmerken en vier identificatiebevorderende kenmerken. De volgende lesmethodes zijn geanalyseerd:

- De aardrijkskundemethode *Meander* en de geschiedenis methode *Brandaan* van uitgeverij Malmberg;
- De aardrijkskundemethode *Grenzeloos* en de geschiedenis methode *Eigentijds* van Blink educatie;
- De aardrijkskundemethode *De blauwe planeet* en de geschiedenis methode *Speurtocht* van uitgeverij ThiemeMeulenhoff.

De tekstfragmenten hebben de lengte van ongeveer één alinea, zoals het fragment dat weergegeven wordt in fragment 1.

1. Franz Ferdinand vond het vervelend dat zijn officieren gewond waren geraakt. Hij ging op bezoek bij de slachtoffers. Zijn chauffeur reed op weg naar het ziekenhuis de verkeerde straat in. Precies op dat moment liep Gavrilo toevallig de broodjeszaak uit. Hij stond oog in oog met Franz Ferdinand, trok zijn pistool en schoot de kroonprins dood. Gavrilo Princip werd meteen opgepakt. Hij probeerde nog zelfmoord te plegen met een giftig drankje, maar dat werkte niet.

(Eigentijds, p.11)

De onderwerpen van de tekstfragmenten liggen erg uit elkaar: sommige fragmenten betreffen bijvoorbeeld de Tweede Wereldoorlog terwijl andere de verschuiving van aardplaten kunnen behandelen.

3.2. Narratieve kenmerken

De tekstfragmenten worden geanalyseerd op zes narratieve kenmerken en krijgen een score van 1 tot 6. Teksten met vier of meer narratieve kenmerken worden narratief beschouwd en teksten met één of geen narratieve kenmerken worden als informatief geclassificeerd. Alles wat daartussenin valt worden tussengevallen genoemd, sommige tussengevallen zijn wat meer narratief terwijl andere wat meer informatief zijn.

De zes narratieve kenmerken zijn:

- Er vinden gebeurtenissen plaats binnen een bepaald tijdsverloop.
- De aanwezigheid van een personage.
- Er komt een directe rede voor.
- Er worden emoties gebruikt in de tekst.
- Er is sprake van beeldend taalgebruik.
- Het verhaal heeft een ik- of personale verteller.

Als we de tekst uit fragment 1 als voorbeeld nemen, dan scoort deze tekst op vijf van de zes narratieve kenmerken:

Personage: Franz Ferdinand

Gebeurtenissen: ‘Hij ging op bezoek...’ ‘op dat moment...’

Emoties: ‘Franz Ferdinand vond het vervelend...’

Beeldend taalgebruik: ‘oog in oog’

Directe rede: X

Personale verteller: ‘Hij ging’ ‘Hij stond’, etc.

Het gaat er bij de analyse om of een kenmerk voorkomt, niet hoe vaak een kenmerk voorkomt in een tekst. In de volgende paragrafen worden de narratieve kenmerken verder besproken.

3.2.1. Gebeurtenissen in een bepaald tijdsverloop

Herman (2009) legt *event sequencing* uit als de opeenvolgende geordende representatie van gebeurtenissen in een sequentie. Daarnaast betoogt Herman dat deze sequentie van gebeurtenissen voorzien zijn van een temporele laag en dit deelt hij op in fabel en sujet. Van Boven en Dorleijn (2015 p. 271) verstaan onder het sujet de volgorde van gebeurtenissen zoals die in het verhaal wordt gegeven en onder fabel de logisch-chronologische loop der gebeurtenissen. Als de fabel geconstrueerd wordt, dan moet de lezer soms gaten in het verhaal opvullen. Van Boven en Dorleijn leggen een gebeurtenis uit als een situatie die verandert in een andere situatie, daarbij geven zij aan dat dit meestal teweeg wordt gebracht door een personage (Van Boven & Dorleijn, 2015, p. 306). In dit onderzoek wordt er gesproken

over gebeurtenissen als situaties veranderen in andere situaties. In fragment 2 vinden er een aantal gebeurtenissen plaats:

2. Hansjes vader was opgepakt door de Duitsers. Hansje was daarom bij zijn opa en oma als zijn moeder werkte. Op een dag zag zijn nichtje Channa dat Hansje met zijn grootouders en moeder door de Duitsers werd weggevoerd in een vrachtwagen. Ze wilde dat ze met hem mee wilde. Hansje werd samen met zijn moeder in concentratiekamp Sobibor vermoord.

(Eigentijds, p.27)

In dit fragment gebeuren er een aantal dingen: Doordat Hansjes vader opgepakt was door de Duitsers, moest Hansje bij zijn opa en oma blijven als zijn moeder werkte. Deze situatie verandert als Hansje met zijn grootouders en moeder door de Duitsers worden weggevoerd. De reeks gebeurtenissen eindigt met de mededeling dat Hansje en zijn moeder in Sobibor zijn vermoord.

3.2.2. Personage

Het toevoegen van een personage kan een tekst aantrekkelijker maken voor leerlingen. De inhoud wordt concreter en de tekst is minder abstract (Van Silfhout, Evers-Vermeul & Sanders, 2014). Hierdoor kan een leerling zich beter identificeren met een personage en hierdoor voelt hij zich meer betrokken bij een tekst. Een personage heeft een grote invloed op een tekst, want het personage brengt gebeurtenissen teweeg in de verhaalwereld die het genre van de tekst kunnen beïnvloeden (Herman, 2009).

Van de Ketterij (2016) spreekt van een personage als iets of iemand aanwezig is in een tekst waarvan de lezer de gedachten en gevoelens weet. In deze scriptie spreken we van een personage als er iets of iemand aanwezig is in de tekst die invloed heeft op de gebeurtenissen in een tekst. Hierbij rijst de vraag over de invloed die een personage kan hebben op een gebeurtenis. Als er sprake is van indirecte invloed, dan wordt dit niet meegeteld. Een voorbeeld van zo'n geval wordt gegeven in fragment 3.

3. Op 15 mei 1940 tekende Nederland de capitulatie. Koningin Wilhelmina vluchtte naar Engeland. Duitse troepen bleven in Nederland. *(Eigentijds, p. 23)*

In fragment 3 lijkt er een personage voor te komen, namelijk koningin Wilhelmina. Er vinden ook gebeurtenissen plaats in dit fragment, maar zij heeft daar geen directe invloed op. Daarom wordt er in dit tekstfragment niet gesproken van een personage. Een personage kan fictief zijn, maar ook echt bestaan hebben of nog steeds bestaan. Daarnaast zijn groepen van meer dan twee mensen niet opgevat als een personage. Daarentegen tellen duo's wel mee als personages. Er is bekeken of een personage aanwezig is, niet hoe veel personages er voor komen. In fragment 4 wordt een tekstfragment getoond waarin een personage voorkomt:

4. John gaat met de auto naar zijn werk. Hij moet daarvoor naar het oude centrum van Londen.
(*De blauwe planeet*, p. 57)

In fragment 4 wordt over John verteld. John is een personage dat invloed heeft op het verloop van het verhaal. John moet naar werk en gaat daarom door het oude centrum van Londen.

3.2.3. Directe rede

Als de verteller letterlijk vertelt wat een personage zegt of denkt, dan is er sprake van een directe rede (Van Boven & Dorleijn, 2015, p. 243). In dit corpusonderzoek is er sprake van een directe rede als een zin begint met een aanhalingsteken (‘) en eindigt met een aanhalingsteken (’). Zoals in het volgende fragment:

5. In haar laatste brief schreef ze haar broer: ‘Je nichtjes Elsie en Minnie hopen dat je snel weer thuis bent. Dat zal niet lang meer duren. Veel liefs en geluk van je altijd liefhebbende zus.’
(*Eigentijds*, p. 14)

3.2.4. Emoties van personen in de tekst

Onder emoties worden alle gevallen verstaan waarin een groep of een individu een emotie voelt. Dit hoeft dus niet gekoppeld te worden aan een personage, maar de mogelijkheid bestaat wel. Het kan ook zijn dat de verteller een emotie gebruikt. Als een emotie van de verteller wordt verkondigd, dan is er sprake van een evaluatie van de verteller en telt het mee als identificatiebevorderend kenmerk (zie sectie 3.3.2.). Als de emoties vanuit personages of groepen mensen komen, dan telt het mee als een narratief kenmerk. Een voorbeeld van een tekst met een emotie wordt hieronder gegeven:

6. Door al dat lawaai en de angst om geraakt te worden, sliepen de soldaten slecht. Ze schreven hun gevoelens op in gedichten, brieven en dagboeken of maakten kunstwerken. (*Eigentijds*, p. 15)

In fragment 6 ervaart een groep een emotie: de soldaten waren angstig en sliepen daarom slecht. Zoals in sectie 3.2.1. beschreven staat, bevat dit voorbeeldfragment geen personage, aangezien het hier een groep betreft en geen individueel personage.

3.2.5. Beeldend taalgebruik

Van Boven en Dorleijn bespreken dat er sprake is van beeldend taalgebruik als er bij het letterlijk lezen van de tekst een interpretatieprobleem ontstaat (Van Boven & Dorleijn, 2015, p. 179). In dit onderzoek zal deze definitie ook aangehouden worden. In fragment 7 wordt een tekstfragment weergegeven waarbij er een interpretatieprobleem ontstaat als het letterlijk wordt gelezen.

7. Heuvels en bergen hebben ook invloed op het weer. Zeker zo'n grote jongen als de Kilimanjaro.
(*Grenzeloos*, p. 30)

Het interpretatieprobleem ontstaat doordat een berg een grote jongen wordt genoemd. Het beeld is hier 'zo'n grote jongen' en dat staat voor de grootte van de berg Kilimanjaro.

3.2.6. *Perspectief*

Met het perspectief van een verhaal bedoelen we het vertelstandpunt van een verhaal. Land (2009) stelt dat een tekst in het auctoriale perspectief voor de grootste afstand zorgt tussen lezer en tekst. Daarentegen zorgt het eerstepersoonsperspectief voor de kleinste afstand. Van de Ketterij (2016) stelde in haar masterscriptie dat informatieve teksten in het auctoriale perspectief waren geschreven, vandaar dat in dit onderzoek het eerstepersoonsperspectief en het personale perspectief meetellen als narratieve kenmerken. Het eerste persoonsperspectief houdt in dat de lezer het verhaal beleeft door de ogen van het personage, daarom wordt dit ook wel de ik-verteller genoemd (Van Boven & Dorleijn, 2015, p. 210). In het volgende fragment is er sprake van een ik-verteller:

8. Bonjour, ik ben Claire. Ik woon in Nederland, maar ik heb een Franse moeder.
(*De blauwe planeet*, p. 42)

Bij het personale perspectief is het niet gelijk duidelijk wie de verteller is in een tekst. Het verhaal is geschreven in de derde persoonsvorm (Van Boven & Dorleijn, 2015, p. 227), zoals in het volgende voorbeeld:

9. Franz Ferdinand vond het vervelend dat zijn officieren gewond waren geraakt. Hij ging op bezoek bij de slachtoffers.
(*Eigentijds*, p. 11)

In dit fragment wordt duidelijk dat er sprake is van een hij-verteller. In tegenstelling tot het eerste voorbeeld wordt er hier niet vanuit het perspectief van het personage gesproken, maar vertelt de verteller wat het personage meemaakt en voelt.

3.3. *Identificatiebevorderende kenmerken*

Naast de zes narratieve kenmerken staan er nog een aantal kenmerken centraal. Deze kenmerken zorgen voor een kleinere afstand tussen de lezer en de tekst. Dit zijn de zogeheten identificatiebevorderende tekstkenmerken die Land (2009) bespreekt in haar onderzoek. Bij de analyse van de tekstfragmenten spelen deze tekstkenmerken ook een rol, aangezien drie van de zes narratieve kenmerken (een

personage, de directe rede en de ik-verteller) al een rol spelen bij het verkleinen van de afstand tussen lezer en tekst (Land, 2009). De andere identificatie-bevorderende tekstkenmerken zijn:

- Directe aanspreking van de lezer
- Evaluaties van de verteller
- De tijdsvorm van een tekst
- Vergelijking met de leefwereld van de leerling

Bij alle kenmerken gaat het, net als bij de narratieve kenmerken, erom of het kenmerk voorkomt. Er is dus niet bekeken hoe vaak een kenmerk voorkomt.

3.3.1. Directe aanspreking

Bij een directe aanspreking kiest de verteller ervoor om zich te richten tot de lezer door middel van het woord 'je', 'jij', 'u', 'uw', 'jou', 'jouw', 'wij', 'we', 'ons' en 'onze'. Er is geen sprake van een directe aanspreking als personages iets tegen elkaar zeggen. Het gaat in dit onderzoek om de gevallen waarin de lezer wordt betrokken bij de tekst doordat de verteller letterlijk tegen de lezer lijkt te spreken, zoals in het volgende fragment:

10. Kun jij uitrekenen hoe lang de hele reis vanuit jouw woonplaats naar Londen ongeveer duurt?

(De blauwe planeet, p. 53)

In dit fragment wordt de lezer direct aangesproken door de verteller door de woorden 'jij' en 'jouw'. Het gaat in dit tekstfragment om de afstand tussen de woonplaats van de lezer en Londen.

3.3.2. Evaluaties van de verteller

In haar proefschrift bespreekt Land (2009) dat evaluaties van de verteller bevorderend kunnen werken voor de identificatie. Net als bij een directe aanspreking is er geen sprake van een evaluatie van de verteller als dit tussen personages gebeurt. Een tekst met een evaluatie van de verteller is daarom nooit geschreven in het eerste-persoonsperspectief, want daar wordt een evaluatie gebruikt door het personage. Door middel van een evaluatie kan de verteller de tekst in een bepaald interpretatiekader brengen, dit gebeurt ook in het volgende voorbeeld:

11. John staat elke dag een uur in de file. Dat geeft veel ergernis. En het veroorzaakt luchtvervuiling!

Gelukkig is er een oplossing gevonden.

(De blauwe planeet, p. 57)

In dit voorbeeld geeft de verteller aan dat het gelukkig is dat er een oplossing is gevonden voor de luchtvervuiling die ontstaat bij filevorming.

3.3.3. Tijdsvorm

Land (2009) bespreekt in haar proefschrift ook de tijdsvorm waarin een tekst is geschreven. Zij stelt dat een tekst die geschreven is in de tegenwoordige tijd voor een kortere afstand zorgt tussen lezer en de tekst dan een tekst die geschreven is in de verleden tijd. Dit komt doordat een tekst in de tegenwoordige tijd de lezer het idee geeft dat de gebeurtenissen in de tekst op dat moment plaatsvinden. Het lijkt aannemelijk dat dit idee sterker wordt als een tekst in de onvoltooid tegenwoordige tijd staat, daarom is er bij de analyse gekeken naar deze gevallen. Als er in een tekst een onvoltooid tegenwoordige tijd als een andere tijdsvorm voorkomt, dan voldoet deze tekst alsnog aan het kenmerk. Een voorbeeld van een tekst in de onvoltooid tegenwoordige tijd wordt hieronder gegeven:

12. Twee bergwandelaars vinden hoog in de bergen het lichaam van een dode man. Het lijk zit met het onderlichaam vast in het ijs van een gletsjer.

(*Speurtocht*, p.10)

3.3.4. Vergelijking met de leefwereld van de leerling

In sommige teksten wordt er een vergelijking gemaakt met de leefwereld van de leerling. De verteller probeert de leerstof toegankelijker te maken en noemt een voorbeeld dat dichterbij de lezer staat. Dit gebeurt ook in het volgende fragment:

13. Ook als het ineens gaat dooien, stroomt de rivier sneller. Ook dan spoelt hij veel puin mee. Een beetje als jouw tuinslang...

(*De blauwe planeet*, p. 65)

3.4. Interbeoordelaarsbetrouwbaarheid

Voordat het lezersonderzoek afgenomen kon worden zijn alle teksten door twee beoordelaars geanalyseerd. Om de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid te controleren is er een Kappa-analyse uitgevoerd ($1.00 < K > .13$). Vanuit deze analyse is duidelijk geworden dat de betrouwbaarheid voor de kenmerken personage, gebeurtenissen, emoties, directe rede hoog was ($K > .70$). Daarnaast was de betrouwbaarheid van de kenmerken perspectief en tijdsvorm redelijk hoog ($K > .60$). Op het begin zaten de resultaten van de tweede beoordelaar en de eerste beoordelaar op sommige punten niet op één lijn. Dit kwam doordat de methode niet duidelijk afbakende wat onder bepaalde kenmerken verstaan werd. Zo waren er sterke afwijkingen bij de analyses van beeldspraak ($K = .13$), evaluaties van de verteller ($K = .14$), directe aansprekingen ($K = .31$) en vergelijking met de leefwereld ($K = .38$). De eerste beoordelaar vond bijvoorbeeld dat fragment 14 een vorm van beeldspraak bevatte, maar dit oordeelde de tweede beoordelaar anders.

14. Duitsland had meer soldaten en meer en moderner oorlogsmaterieel. Rotterdam was gebombardeerd en Duitsland dreigde nog meer steden aan te vallen.

(*Eigentijds*, p.23)

In fragment 14 wordt gesproken over Duitsland als een geheel, in plaats van alleen de legeraanvoerders die aan de top van de legermacht van Duitsland stonden. Deze vorm van beeldspraak wordt een *totum pro parte* genoemd (Van Boven & Dorleijn, 2015, p. 186). Beeldspraak is een overkoepelende term voor meerdere soorten beeldend taalgebruik. Van Boven en Dorleijn bespreken twee hoofdtypen beeldspraak: metaforen en metonymia (Van Boven & Dorleijn, 2015, p. 180). Volgens hen bestaat een metafoor uit twee elementen: het beeld en datgene waar het beeld voor staat. In een metonymia is het beeld en datgene waarvoor het beeld staat met elkaar verbonden in een deel-geheelrelatie. Onder deze vorm van beeldspraak worden de gevallen verstaan waarbij een geheel voor een deel staat; *totum pro parte*, maar ook de gevallen waarbij een deel voor het geheel staat; *pars pro toto* (Van Boven & Dorleijn, 2015, p. 186).

Over de directe aansprekingen zaten de twee beoordelaars ook niet op één lijn. Dit kwam doordat er in de methode niet duidelijk werd verwoord dat onder een directe aanspreking ook generieke 'je' verstaan wordt. In deze gevallen gebruikt de verteller 'je', 'jij' of 'we' in een meer algemenere zin, zoals in fragment 15.

15. In Noord-Frankrijk ligt de streek Picardië. Je ziet er veel enorme graanvelden. Van het graan maken de Fransen hun lekkere stokbrood.

(*De blauwe planeet*, p. 42)

In fragment 16 wordt een tekst weergegeven waarbij de beoordelaars niet op één lijn zaten tijdens de analyse van evaluaties van de verteller.

16. Kreta is een groen eiland met veel loofbomen. Het is er warm en zo nu en dan valt er een regenbui: een waar luilekkerland voor veel planten! Er groeien dan ook meer dan 2000 verschillende bloemen en planten, zoals druiven, olijfbomen en zelfs palmbomen. De zomer duurt van april tot en met oktober.

(*De blauwe planeet*, p. 17)

Onder een vergelijking met de leefwereld van de leerling worden ook vergelijkingen verstaan tussen vroeger en nu, en tussen algemene concepten en een vergelijking naar ons eigen land. Doordat dit niet werd benoemd in de methode, ontstonden er verschillen in de analyse van de twee beoordelaars.

De twee beoordelaars hebben over alle discrepanties gesproken totdat er consensus werd bereikt. Er bleef vervolgens een aantal twijfelgevallen over waarvoor een derde beoordelaar nodig was. Nadat er met de derde beoordelaar was overlegd, is er verder gewerkt met de definitieve versie van de dataset.

4. Resultaten corpusonderzoek

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het corpusonderzoek besproken. In het corpusonderzoek zijn 50 teksten geanalyseerd op zes narratieve kenmerken en vier identificatie-bevorderende kenmerken. In tabel 1 worden de resultaten van deze analyse gepresenteerd. In dit hoofdstuk zal deze tabel verder uitgelegd worden. De vijftig teksten scoren gemiddeld hoger op de narratieve schaal ($M=2.50$, $SD=1.98$) dan op de identificerende schaal ($M=1.56$, $SD=1.42$).

Tabel 1

Percentage fragmenten dat verschillende narratieve en identificerende kenmerken vertoont

Narrativiteit	Score	Identificatie	Score
Personage	38	Directe aanspreking	32
Gebeurtenissen	72	Evaluaties van de verteller	26
Emoties	14	Onvoltooid tegenwoordige tijd	70
Beeldspraak	28	Vergelijking naar de leefwereld	16
Directe rede	6		
Eerstpersoons- of personaal perspectief	24		

Zoals te zien is in tabel 1 is er in 38% van de 50 tekstfragmenten sprake van een personage. Daarbij komt dat er in elk van de tekstfragmenten met een personage ook gebeurtenissen plaatsvinden. Naast deze tekstfragmenten komen er in nog meer fragmenten gebeurtenissen voor, in 72% van de vijftig teksten.

Daarnaast vallen de minder hoge percentages op: emoties (14%), directe rede (6%) en vergelijking met de leefwereld (16%). De lage percentages voor emoties en directe rede kunnen verklaard worden doordat deze narratieve kenmerken samenhangen met de aanwezigheid van een personage. Aangezien er in minder dan de helft van de tekstfragmenten een personage voorkomt, is het begrijpelijk dat er nog minder emoties, directe rede en vergelijkingen met de leefwereld voorkomen.

Verder blijkt dat het overgrote deel van de tekstfragmenten geschreven is in het auctoriale perspectief, want maar 24% van de teksten is geschreven in het eerstpersoons- of personale perspectief. Het eerstpersoons- en het personale perspectief worden door uitgeverijen nauwelijks gebruikt om een schooltekst meer narratief te maken. Zoals in de methode is uitgelegd, bleek uit eerder onderzoek ook al dat de meeste informatieve teksten geschreven zijn in het auctoriale perspectief.

De meerderheid van de tekstfragmenten is geschreven in de onvoltooid tegenwoordige tijd (70%). Dit is niet bepaald opmerkelijk, aangezien Land (2009) in haar proefschrift al beweerde dat

teksten die in de verleden tijd geschreven zijn voor meer afstand zorgen tussen de tekst en de lezer (Land, 2009). Dit is blijkbaar niet iets wat educatieve uitgeverijen willen. Doordat de afstand tussen de tekst en de lezer groter wordt, wordt het moeilijker voor de lezer om zich te identificeren met de tekst. De kenmerken beeldspraak en evaluaties van de verteller zorgen niet voor opmerkelijke percentages. In 28% van de vijftig teksten komt er beeldspraak voor en in 24% komt er een evaluatie van de verteller voor.

Uit het corpusonderzoek blijkt dat alle narratieve en identificatie-bevorderende kenmerken zijn aangetroffen in de geanalyseerde tekstfragmenten. In geen een tekst zijn alle tien de kenmerken voorgekomen, maar er is wel één tekst waar geen van de tien kenmerken aanwezig zijn. Er is één tekst met alle zes de narratieve kenmerken en er zijn twee teksten met alle vier de identificatie-bevorderende kenmerken. Daarnaast is gebleken dat de meerderheid van de vijftig tekstfragmenten geschreven is in de onvoltooid tegenwoordige tijd en dat er gebeurtenissen plaatsvinden. Daarbij komt dat er weinig teksten zijn waarin emoties, de directe rede en een vergelijking naar de leefwereld van de leerling voorkomen.

5. Methode lezersonderzoek

In dit gedeelte van het onderzoek zal uitgelegd worden hoe de teksten geselecteerd zijn voor de vragenlijst in het lezersonderzoek en hoe de vragen zijn opgesteld. Daarnaast wordt er informatie gegeven over de proefpersonen en over de procedure.

5.1. Selectie fragmenten

Van de vijftig tekstfragmenten zijn er 18 geselecteerd voor het lezersonderzoek. Bij deze selectie is gestreefd naar een spreiding in de narrativiteitsscore. Op deze manier ontstonden er drie categorieën: 6 narratieve teksten, 6 informatieve teksten en 6 teksten die daartussenin vallen. Teksten die een 4, 5 of 6 scoren op de narratieve schaal zijn geselecteerd als een narratieve tekst. Uit het corpusonderzoek is gebleken dat negen teksten vier of meer narratieve kenmerken bevatten. Van deze negen teksten zijn er zes tekstfragmenten geselecteerd die een gespreide score vertoonden op de narratieve en identificerende schaal. Naast de score op de narratieve en identificerende schaal is er gekeken naar de inhoud van de tekst, de teksten moesten inhoudelijk niet overeenkomen. Als teksten qua inhoud overeenkomen, dan bestaat de mogelijkheid dat een leerling sneller kiest voor dezelfde antwoorden. Naast de zes narratieve teksten zijn er zes informatieve teksten geselecteerd en zes ‘tussengevallen’ waarbij een vergelijkbare procedure werd gevolgd. Een voorbeeld van een narratieve tekst wordt gegeven in fragment 17:

17. Derkje schrikt. Achter het bordes hurkt al iemand anders. Een oudere vrouw met een grof gezicht en een oranje lint om haar muts. ‘Psst, hierheen!’ roept de vrouw. Derkje aarzelt. Maar in de verte klinkt weer een schot, ergens bij de Prinsenkerk. Dan kruipt ze snel bij de vrouw achter de veilige stenen muur. De vrouw bekijkt haar van top tot teen. ‘Wat doet zo’n deftig

kind hier?’ vraagt ze dan achterdochtig. ‘Jullie familie hoort zeker bij de patriotten?’ Derkje krijgt een kleur als vuur. Het mens heeft het goed geraden.

(Speurtocht, p. 56)

Van de 50 teksten vielen er 25 in de categorie informatief. Tekstfragmenten zijn als informatief geclassificeerd als zij een 0 of 1 scoren op de schaal van narrativiteit. Van deze 25 teksten zijn fragmenten geselecteerd die een gespreide score vertoonden op de identificerende en narratieve schaal. Zie fragment 18 voor een voorbeeld van een informatieve tekst.

18. Het hele jaar door brokkelen onder invloed van plantenwortels en het weer de bergen af. Dat heet verwerking. In de winter gaat de verwerking vaak sneller. Water in scheuren en spleten van het gebergte befrist dan en daardoor komen er stukken rots los. Die stuiten de helling af en breken daardoor in kleinere stukken. In hun val nemen ze andere stenen mee. En al dat gesteente rolt naar het dal.

(Meander, p. 12)

Van de 50 teksten werden er 16 als tussengeval geclassificeerd. De tussengevallen zijn teksten die een narrativiteitsscore hebben van 2 of 3. Van deze 16 zijn er zes fragmenten geselecteerd die een gespreide score vertoonden op de identificerende en narratieve schaal. Zie fragment 19 voor een voorbeeld van een tussengeval.

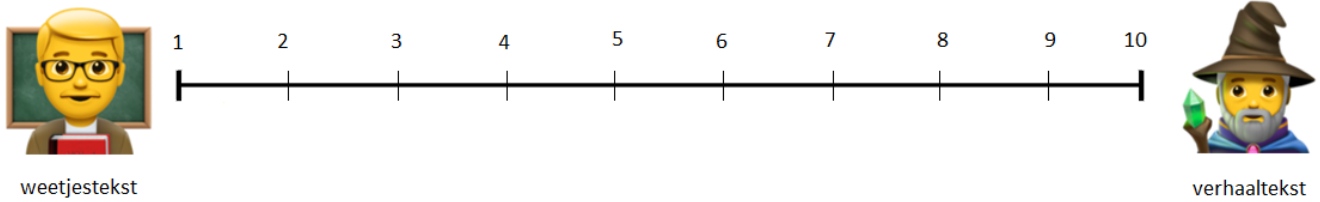
19. In 1947 begon grootvader Botman tulpen te verbouwen in Enkhuizen in Noord-Holland. Daar was al snel niet genoeg ruimte om het bloembollenbedrijf uit te breiden. Daarom kocht de familie Botman land in de Noordoostpolder, de Flevopolder en in Zeeuws-Vlaanderen. Zo kon de familie meer bloembollen telen. De grote stukken land moesten met machines worden bewerkt.

(De blauwe planeet, p. 98)

5.2. Vragen

De tekstfragmenten worden vergezeld van drie vragen. Er is een schaalvraag gesteld die als doel heeft om erachter te komen of leerlingen een tekst narratief vinden of niet. In fragment 20 wordt deze vraag weergegeven.

20. Welk cijfer zou jij deze tekst op deze schaal geven? Omcirkel het cijfer dat je kiest.

Leerlingen moeten door middel van een cijfer op deze schaal aangeven of zij een tekst een ‘weetjestekst’ of een ‘verhaalttekst’ vinden. Als een leerling bijvoorbeeld een 8 heeft omcirkeld, dan wordt deze tekst als narratief opgevat. Voorafgaand aan de tekstfragmenten en vragen is uitgelegd wat er onder ‘weetjestekst’ en ‘verhaalttekst’ wordt verstaan, daarnaast is de betekenis van de verschillende smileys gegeven.

Naast de schaalvraag wordt er een vraag gericht op de waardering van de tekst en de geschiktheid van de tekst in een aardrijkskunde- of geschiedenis methode om te bepalen of de waardering voor de tekst samenhangt met een van de scores uit het corpusonderzoek. Deze vraag wordt weergegeven in fragment 5:

21. Hoe graag zou je dit soort teksten in je aardrijkskunde/geschiedenis methode willen lezen?

Zoals in fragment 5 is te zien, wordt er bij deze vraag als antwoordmogelijkheid een vijfpuntschaal gegeven. Om aan te sluiten bij de leefwereld van leerlingen uit groep 7 en 8 wordt deze vijfpuntschaal weergegeven door middel van smileys. Afhankelijk van de inhoud van de tekst zal er in deze vraag worden gerefereerd naar een geschiedenis- of een aardrijkskundemethode.

De derde vraag is gericht op de identificatiemogelijkheden van de tekst. De vier identificatiebevorderende kenmerken zijn: directe aanspreking, evaluatie van de verteller, onvoltooid-tegenwoordige tijd en de vergelijking naar de leefwereld van de leerling. Om te toetsen of leerlingen gevoelig zijn voor de effecten van deze vier kenmerken is ervoor gekozen om een vraag te formuleren rondom voorstellingsvermogen. Kan de leerling voorstellen waar de tekst over gaat? Deze vraag is, net als de tweede vraag, voorzien van een vijfpuntschaal en wordt weergegeven in fragment 6.

22. Hoe goed kun jij je inbeelden waar deze tekst over gaat?

5.3. Participanten

Tijdens het lezersonderzoek zijn vragenlijsten voorgelegd aan 26 leerlingen uit groep 7 en 8 om te kijken of de bevindingen uit het corpusonderzoek aansluiten bij de opvattingen die de leerlingen hebben. In leerlijnen voor het onderwijs worden de kerndoelen zoals die zijn opgesteld door de overheid uitgelegd en concreet gemaakt. Taalspecialisten Oosterloo en Paus (2010) hebben de leerlijnen voor het Nederlands uitgewerkt en bespreken dat leerlingen verschillende tekstsoorten en genres moeten kunnen onderscheiden en deze moeten kunnen vergelijken. Daarnaast blijkt dat leerlingen uit groep 7/8 zich bewuster worden van eventuele voorkeuren voor bepaalde onderwerpen of tekstgenres (Oosterloo & Paus, 2010, p.159). Dit versterkt de keuze om in dit onderzoek te werken met leerlingen uit groep 7 en 8. De leerlingen zitten in groep 7 en 8 van christelijke basisschool De Parel te Wapenveld. De leerlingen zijn 10 tot 12 jaar oud en hebben allemaal het Nederlands als thuistaal. De 26 leerlingen bestaan uit 14 jongens en 12 meisjes en de gemiddelde leeftijd is 11 jaar. Twee van 26 leerlingen hebben dyslexie. Omdat de onderzoeker tevens de leerkracht is van deze leerlingen, is ervoor gekozen om na het invullen van de vragenlijst geen beloning in de vorm van snoep of een ander geschenk te geven.

5.4. Procedure

De afname vond klassikaal plaats in de ochtend van 19 december 2017 in groep 7 en 8. Om ervoor te zorgen dat de leerlingen niet te veel afgeleid werden door elkaar, werden de tafels uit elkaar geschoven. De vragenlijsten werden aan de leerlingen uitgedeeld en samen werd de inleiding op de eerste pagina gelezen. Op een PowerPointpresentatie werden twee voorbeeldteksten besproken, een duidelijk informatieve tekst en een verhalende tekst uit Hans en Grietje. De drie vragen werden voor beide voorbeeldteksten klassikaal ingevuld, zodat de leerlingen wisten hoe ze de vragen moesten invullen. De leerlingen waren ongeveer 30 minuten bezig met het invullen van de vragenlijst en nadien konden de leerlingen een kleurplaat inkleuren of een kruiswoordpuzzel maken op de achterkant. Deze waren op de laatste pagina van de vragenlijst weergegeven. Op deze manier kregen leerlingen de extra tijd die ze eventueel nodig hadden, bijvoorbeeld door hun dyslexie. Tijdens het invullen van de vragenlijsten konden de leerlingen vragen stellen over de teksten of over de drie vragen.

6. Resultaten lezersonderzoek

6.1. Afname

De voorbeeldteksten werden met behulp van een PowerPointpresentatie doorgenomen met de leerlingen. De instructie verliep goed. Nadat de voorbeeldteksten waren besproken, werden de drie vragen uitgelegd. Na elke behandelde vraag werd er aan de leerlingen gevraagd of er onduidelijkheden waren. Na de eerste behandelde vraag stelde één leerling de vraag: 'Je moet dus niet zeggen of het een leuke tekst is?' Nadat duidelijk was dat de leerlingen moesten aangeven of ze een tekst een verhaaltje vonden of een weetjesteekst werden de vervolgvragen behandeld. Bij de tweede en derde vraag ontstonden er geen onduidelijkheden bij de leerlingen.

Voor het afnamemoment had één leerling straf gekregen. Hierdoor kan het zijn dat deze leerling minder gemotiveerd was om de vragenlijst in te vullen. Tijdens het afnamemoment zuchtte deze leerling regelmatig en keek nors uit de ogen. Naarmate de tijd verstreek leek hij geïnteresseerder over te komen. Bij het nakijken werd duidelijk dat deze leerling de vragenlijst ongemotiveerd had ingevuld. Dit blijkt uit de antwoorden die er gegeven werden. Teksten die sterk verhalend waren kregen als narrativiteitsscore een 0, terwijl hij later de sterk verhalende teksten wel een hoge narrativiteitsscore gaf. Om deze reden is ervoor gekozen om de vragenlijst van deze leerling niet op te nemen in de resultatensectie van dit onderzoek. Na een kwartier was de eerste leerling klaar met de vragenlijst en begon zij met het maken van de kruiswoordpuzzel. Bijna iedere leerling was na ongeveer dertig minuten klaar, op één leerling na. Deze leerling had ongeveer veertig minuten nodig, maar dit kan komen doordat zij een plaspaauze nam gedurende het afnamemoment.

6.2. Gemiddelde scores

Van de vijftig teksten zijn er achttien fragmenten geselecteerd die mee worden genomen naar het lezersonderzoek. In tabel 2 worden de gemiddelde scores en standaarddeviaties van deze 18 teksten weergegeven op de narrativiteitschaal en de identificerende schaal. Deze 18 teksten zijn opgedeeld in 3 categorieën: narratief, informatief en tussengeval. Een eenwegs-ANOVA liet zien dat de narratieve score verschilt per categorie ($F(2,15) = 83.2, p < .001$). Een post-hoc scheffé test toonde aan dat de drie categorieën ten opzichte van elkaar significant verschillen. De narratieve teksten verschillen significant met de informatieve teksten en met de tussengevallen, daarnaast verschillen de tussengevallen ook met de informatieve teksten (in alle gevallen $p < .001$). Dit laat blijken dat de selectie is geslaagd, want het is gelukt om drie afzonderlijke categorieën te maken. Daarnaast liet een eenwegs-ANOVA zien dat er geen significant verschil is van categorie op de score van identificatie ($F(2,15) = .33, p = .73$). Binnen de drie categorieën narratief, informatief en tussengevallen is er gestreefd naar spreiding in de 18 tekstfragmenten op de identificatiescore, wat ertoe geleid heeft dat de drie categorieën fragmenten op dit punt geen systematisch verschil vertonen.

Tabel 2

Gemiddelde narratieve en identificatie score uit het corpusonderzoek en standaarddeviatie per soort tekst

Tekstfragment	Narrativiteitsscore	Identificatiescore
Narratief (n=6)	4.83 (0.75)	1.17 (0.98)
Informatief (n=6)	0.33 (0.52)	1.67 (1.63)
Tussengeval (n=6)	2.33 (0.52)	1.83 (1.72)

In tabel 3 worden de gemiddelde lezerscores weergegeven per vraag en per soort tekst. Een eenwegs-ANOVA laat zien dat de narrativiteitsscores significant verschillen per categorie ($F(2,15) = 4.98, p =$

.02). De drie categorieën leidden niet tot verschillende mate waarin de leerlingen zich de geschetste situatie konden voorstellen ($F(2,15) = .66, p = .53$) of hoe graag ze de betreffende fragmenten in hun schoolboek zouden willen zien ($F(2,15) = 1.21, p = .33$).

Tabel 3

Gemiddelde scores van het lezersonderzoek en de standaarddeviaties.

	Narratieve score (max. 10)	Voorstellingsvermogen (max. 5)	Waardering (max. 5)
Narratieve teksten	6.10 (1.20)	3.61 (0.30)	3.46 (0.60)
Informatieve teksten	4.16 (0.77)	3.41 (0.13)	3.06 (0.20)
Tussengevallen	4.89 (1.19)	3.55 (0.42)	3.23 (0.47)

6.3. Correlaties

In het corpusonderzoek is er aan vijftig tekstfragmenten een narrativiteitsscore gegeven. Van deze vijftig tekstfragmenten zijn 18 fragmenten voorgelegd aan leerlingen uit groep 7 en 8. In dit lezersonderzoek is onderzocht of deze leerlingen het narratieve karakter van de tekstfragmenten kunnen herkennen. Mocht dit zo zijn, dan hangt de narrativiteitsscore uit het corpusonderzoek samen met de narrativiteitsscore uit het lezersonderzoek. Daarnaast is er getest of de narrativiteitsscore of de identificatiescore samenhangt met het voorstellingsvermogen dat een leerling heeft bij een tekst.

Ten eerste is getest of de narrativiteitsscores uit het corpusonderzoek correleren met de narrativiteitsscores uit het lezersonderzoek. In het corpusonderzoek is er een score van 1 tot 6 gegeven aan de tekstfragmenten en in het lezersonderzoek konden de leerlingen per tekstfragment een score geven van 1 tot 10. We zien tussen deze twee narrativiteitsscores een sterke correlatie ($r = .76; p < .001$). Teksten met een hoge narrativiteitsscore in het corpusonderzoek behalen in het algemeen ook een hoge narrativiteitsscore in het lezersonderzoek. Dit wijst erop dat de leerlingen wel degelijk het narratieve karakter van een tekst kunnen herkennen.

Daarna is onderzocht in hoeverre de identificatiescore uit het corpusonderzoek correleert met de vraag over het voorstellingsvermogen uit het lezersonderzoek. Er is geen sprake van correlatie tussen de beide scores ($r = -.38; p = .12$). Tekstfragmenten die hoog scoorden op identificatie in het corpusonderzoek, kregen van de leerlingen niet per definitie een hoog cijfer op voorstellingsvermogen in het lezersonderzoek.

Er is ook getest of de narrativiteitsscore uit het corpusonderzoek correleert met de scores op de waarderingvraag uit het lezersonderzoek waarin de leerlingen moesten beantwoorden of zij het tekstfragment in een lesboek zouden willen zien. Er bestaat geen correlatie tussen deze beide scores ($r = .44; p = .07$). De teksten met een hoge narrativiteitsscore in het corpusonderzoek zien leerlingen dus niet per se liever in hun lesboeken. Daarna is bekeken of de identificatiescore van het corpusonderzoek

samenhangt met de scores op de waarderingsvraag uit het lezersonderzoek. Dit wijst uit dat de scores niet met elkaar correleren ($r=-.42;p=.09$).

Uit deze resultaten kan opgemaakt worden dat leerlingen de narratieve teksten uit het corpusonderzoek een hogere score geven op de schaal van narrativiteit dan de informatieve teksten en de tussengevallen. Daarnaast blijkt dat er geen correlatie is tussen de tekstwaardering en de narrativiteitsscore ($r=.44;p=.07$) en de identificatiescore ($r=-.42;p=.09$).

7. Conclusie en discussie

Er heeft een literatuuronderzoek, een corpusonderzoek en een lezersonderzoek plaatsgevonden om antwoord te geven op de hoofdvraag: *Hoe verhouden de narrativiteitsscores op basis van de literatuur zich tot de narrativiteitsscores van basisschoolleerlingen uit groep 7 en 8 als het aankomt op het onderscheid tussen narratieve en informatieve teksten in zaakvakmethodes?* Op basis van literatuur van onder andere Van de Ketterij (2016), Land (2009) en Holtermann (2010) zijn er zes kenmerken gevonden die een tekst meer narratief maken, daarnaast zijn er vier kenmerken gevonden die een tekst meer identificerend maken. De zes narratieve kenmerken zijn: aanwezigheid van een personage, gebeurtenissen in een bepaald tijdsverloop, de directe rede, beeldend taalgebruik, emoties van de personen in de tekst en eerstpersoons- of personaal perspectief. De vier identificatiebevorderende kenmerken zijn: de directe aanspreking, de tijdsvorm, de evaluaties van de verteller en de vergelijking met de leefwereld van de leerling. Het corpusonderzoek toont aan dat vrijwel alle kenmerken meer dan eens voorkomen in de vijftig tekstfragmenten uit de geselecteerde zaakvakschoolboeken van groep 7 en 8. Daarnaast bleek dat er meer narratieve kenmerken voorkwamen in de tekstfragmenten dan identificatiebevorderende kenmerken. Dit kan erop duiden dat uitgeverijen ervoor kiezen om meer narratieve kenmerken in een lesmethode te gebruiken, dan identificatiebevorderende kenmerken.

Het lezersonderzoek toont aan dat leerlingen uit groep 7 en 8 in staat zijn om narratieve teksten te herkennen. De tekstfragmenten die vanuit het corpusonderzoek een hoge narrativiteitsscore hebben, kregen in het lezersonderzoek ook een hoge narrativiteitsscore. De narratieve tekstfragmenten scoren bijna twee punten hoger dan de informatieve teksten. Dit laat zien dat leerlingen het narratieve karakter van de tekstfragmenten kunnen herkennen.

7.1. Aansluiting bij de literatuur

Donovan en Smolkin (2002) onderzochten of leerlingen uit het basisonderwijs een narratieve tekst konden vormgeven en of zij een onderscheid konden aanbrengen tussen informatieve en verhalende teksten. Uit dit onderzoek bleek dat hoe ouder de leerlingen waren, hoe beter zij in staat waren om narratieve teksten te vormen die voldeden aan de eisen die Donovan en Smolkin stelden. Daarnaast konden de leerlingen verhalende elementen uit teksten benoemen, zoals de aanwezigheid van één personage. Dit komt overeen met de uitkomst van dit onderzoek waaruit blijkt dat leerlingen uit groep 7 en 8 het narratieve karakter van tekstfragmenten uit zaakvakmethodes kunnen herkennen. Leerlingen

gaven de narratieve tekstfragmenten een hogere narrativiteitsscore dan informatieve tekstfragmenten of tussengevallen.

Land (2009) en Holtermann (2010) betoogden dat een aantal stijlkenmerken zouden zorgen voor een kleinere afstand tussen de lezer en de tekst, zoals de aanwezigheid van een personage, de directe rede en de tijdsvorm. Door deze kenmerken zou een leerling zich beter kunnen identificeren met een tekst. In dit onderzoek is identificatie getest door het voorstellingsvermogen van de lezer bij een tekstfragment te bevragen. Uit deze resultaten blijkt dat de identiteitsscores van de tekstfragmenten geen positieve invloed hebben op het voorstellingsvermogen dat leerlingen hebben. Een sterk identificerende tekst zorgt dus niet voor meer voorstellingsvermogen. Teksten die hoog scoren op de totaalscore in het corpusonderzoek, scoren ook niet hoog op het voorstellingsvermogen in het lezersonderzoek. Dit laat zien dat de narratieve en identificatiebevorderende kenmerken geen invloed hebben op het voorstellingsvermogen.

Uit het lezersonderzoek blijkt dat de waarderingsscores nauwelijks verschillen tussen de drie categorieën. Leerlingen blijken dus geen voorkeur te hebben voor narratieve of informatieve teksten in hun lesmethodes. Land (2009) en Van Silfhout (2014) bespreken in hun artikelen dat er een paar stijlkenmerken zouden zorgen voor meer waardering. Land bespreekt ook dat het onmogelijk lijkt te zijn om uitspraken te doen over leeswaardering die gelden voor alle leerlingen. Het is aannemelijk dat de leerlingen de teksten verschillend waarderen. Dit zou een mogelijke verklaring kunnen zijn voor het feit dat de waarderingsscores nauwelijks verschillen per categorie.

7.2. Beperkingen en vervolgonderzoek

Voor een vervolgonderzoek zijn er een aantal zaken waarmee rekening gehouden moet worden. Zo moet er in de methode van het corpusonderzoek scherp gedefinieerd worden, wat er verstaan wordt onder de verschillende kenmerken. Op deze manier weten de beide beoordelaars waarop gelet moet worden bij de analyse. Hierdoor wordt de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid hoger.

Er is in dit onderzoek gekozen om tekstfragmenten uit zaakvakmethodes te halen en voor te leggen aan leerlingen uit het basisonderwijs. Na het corpusonderzoek werd duidelijk dat er 20 tekstfragmenten geselecteerd waren uit geschiedenismethodes en 30 tekstfragmenten uit aardrijkskundemethodes. Voor een vervolgonderzoek kan er een gelijk aantal teksten uit beide zaakvakken komen zodat er vergelijkingen gedaan kunnen worden tussen de zaakvakteksten met de scores uit het corpusonderzoek.

Dit geldt ook voor de selectie van teksten bij het lezersonderzoek. Er is gekozen voor tekstfragmenten van een alinea lengte om de leerlingen niet te veel te belasten tijdens het maken van de vragenlijsten. Deze keuze kan ervoor gezorgd hebben dat sommige fragmenten minder narratief overkwamen. Misschien is het voor vervolgonderzoek interessant om langere tekstfragmenten voor te leggen aan leerlingen.

Daarnaast blijkt uit het onderzoek van Donovan en Smolkin (2002) dat Amerikaanse leerlingen in staat zijn om narratieve kenmerken te benoemen in een tekst. In dit onderzoek is gebleken dat leerlingen het narratieve karakter van een tekst kunnen herkennen, maar niet of zij de narratieve kenmerken kunnen benoemen. In een vervolgonderzoek kan onderzocht worden of leerlingen de narratieve kenmerken uit een tekst kunnen halen.

Om aan te sluiten bij de voorkeuren van de leerlingen kunnen educatieve uitgeverijen zowel narratieve als informatieve teksten opnemen in zaakvakmethodes. Uit het lezersonderzoek is namelijk gebleken dat leerlingen uit groep 7 en 8 narratieve teksten niet meer waarderen dan informatieve teksten. Een uitgeverij hoeft bij het selecteren van teksten in een methode niet nadrukkelijk te kiezen voor narratieve of informatieve teksten. Leerlingen weten dus narratieve teksten te herkennen, maar het lijkt hen niet uit te maken welke teksten er worden opgenomen in de lesmethodes.

Literatuurlijst

Primaire bronnen:

Brandaan (2017). Nijmegen: Malmberg

De blauwe planeet (2013). Amersfoort: ThiemeMeulenhoff

Eigentijds (2013). 's Hertogenbosch: Blink Educatie

Grenzeloos (2013). 's Hertogenbosch: Blink Educatie

Meander (2017). Nijmegen: Malmberg

Speurtocht (2011). Amersfoort: ThiemeMeulenhoff

Secundaire bronnen:

Bamberg, M. (1985). Form and function in the construction of narratives: Developmental perspectives. Ongepubliceerd proefschrift, University of California, Berkeley.

Berman, R.A., & Slobin, D.I. (1994). *Relating events in narrative: A crosslinguistic developmental study*. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.

Boven, E. van & Dorleijn, G. (2015). *Literair Mechaniek, inleiding tot de analyse van verhalen en gedichten*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Donovan, C.A. (1996). First graders' impressions of genre-specific elements in writing narrative and expository texts. In D. Leu, K. Hinchman & C. Kinzer (Red), *Literacies for the 21st century: Research and practice*. 45th yearbook of the National Reading Conference (pp.184-194) Chicago: National Reading Conference.

Donovan, C.A. & Smolkin, L.B. (2002). Children's genre knowledge: an examination of K-5 students' performance on multiple tasks providing different levels of scaffolding. *Reading Research Quarterly*, 37, 428-465

Duke, N.K., & Kays, J. (1998). "Can I say 'once upon a time'?" Kindergarten children developing knowledge of information book language. *Early Childhood Research Quarterly*, 13, 295-318.

- Herman, D. (2009). *Basic elements of narrative*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Holtermann, M. (2010). *De leesbaarheid van examenvragen. Een kwantitatief corpusonderzoek naar de notie afstand in vmbo- en vwo-examens*. Masterthesis Communicatiestudies, Universiteit Utrecht. Geraadpleegd via: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/45385>
- Ketterij, J. F. van de (2016). *Wordt een zakelijke tekst beter begrepen dan een persoonlijke tekst? Corpusonderzoek en experimenteel onderzoek naar de invloed van verhalende elementen op tekstbegrip en-waardering in het primair onderwijs*. Masterthesis Nederlandse taal en cultuur: educatie en communicatie, Universiteit Utrecht. Geraadpleegd via: <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/334747>
- Land, J. (2009). *Zwakke lezers sterke teksten? Effecten van tekst- en lezerskenmerken op het tekstbegrip en de tekstwaardering van vmbo-leerlingen*. Amsterdam: Stichting Lezen Reeks 13. Delft: Eburon.
- Oosterloo, A., & Paus, H. (2010). *Leerstoflijnen lezen beschreven, Uitwerking van het referentiekader Nederlandse taal voor het leesonderwijs op de basisschool*. Enschede: SLO, Nationaal Expertisecentrum leerplanontwikkeling.
- Postma, D. (2016, 24 oktober). 'Jongens lezen minder én onzorgvuldiger dan meisjes'. *HP/De Tijd*. Geraadpleegd van <http://www.hpdetijd.nl/2016-10-24/jongens-lezen-minder-en-onzorgvuldiger-dan-meisjes/>
- Silfhout, G. van, Evers-Vermeul, J. & Sanders, T. (2014). Leuke teksten zijn nog geen begrijpelijke teksten. Een oogbewegingsonderzoek naar de effectiviteit van verhalende leerteksten. *Tijdschrift Taal* 5 (8), 12-21.
- Silfhout, G. van (2014). *Leuk om te lezen of makkelijk om te begrijpen? Optimaal begrijpelijke teksten voor het voortgezet onderwijs*. Amsterdam: Stichting Lezen Reeks 23. Delft: Eburon.

Bijlagen:

1. 50 teksten uit het corpusonderzoek	27
2. Vragenlijst	37

1. 50 teksten uit het corpusonderzoek:

1. In Noord-Frankrijk ligt de streek Picardië. Je ziet er veel enorme graanvelden. Van het graan maken de Fransen hun lekkere stokbrood. Er wonen veel mensen in Picardië, maar lang niet iedereen is boer.

(De blauwe planeet, p. 42)

2. In Frankrijk vind je ook platteland waar juist steeds minder mensen wonen. Ze trekken weg naar de steden. Zo'n streek met veel leegloop is de Auvergne. Er zijn veel bergen en oude vulkanen. Een bekende vulkaan is Puy de Dôme (je zegt: pwie de doom). Toeristen komen in de zomer graag naar de Auvergne om te genieten van de rust, de natuur en het prachtige landschap.

(De blauwe planeet, p. 44)

3. In 28 landen van de EU worden 24 verschillende talen gesproken. Tijdens een vergadering van het Europees Parlement moeten alle teksten worden vertaald zodat iedereen mee kan luisteren. Daarvoor zijn 350 tolken in dienst.

(Grenzeloos, p. 34)

4. Door al dat lawaai en de angst om geraakt te worden, sliepen de soldaten slecht. Ze schreven hun gevoelens op in gedichten, brieven en dagboeken of maakten kunstwerken. Daardoor weten we nu goed hoe het leven aan het front was. Veel soldaten gingen uiteindelijk dood, raakten verminkt of verloren vrienden en familieleden. De Eerste Wereldoorlog maakte vooral veel slachtoffers onder soldaten.

(Eigentijds, p.15)

5. Het hele jaar door brokkelen onder invloed van plantenwortels en het weer de bergen af. Dat heet verwering. In de winter gaat de verwering vaak sneller. Water in scheuren en spleten van het gebergte bevriest dan en daardoor komen er stukken rots los. Die stuiten de helling af en breken daardoor in kleinere stukken. In hun val nemen ze andere stenen mee. En al dat gesteente rolt naar het dal.

(Meander, p. 12)

6. De man wordt Ötzi genoemd, omdat hij in het Ötzdal is gevonden, op de grens van Oostenrijk en Italië. Hij is goed gekleed tegen de kou. Hij draagt een leren lendendoek, warme leggings van geitenleer, en ook een lange jas van repen geitenleer in verschillende kleuren. De jas heeft geen mouwen. Over dit alles heen draagt hij een cape van gras.

(Speurtocht, p.10)

7. Goede irrigatie was belangrijk in Egypte, want die zorgde voor extra oogsten. Om de irrigatie te verbeteren gingen de dorpen langs de Nijl met elkaar samenwerken. Zo ontstonden er grotere gebieden, waartussen soms gevochten werd.

(Brandaan, p. 12)

8. Hoe hoger je op een berg komt, hoe kouder het wordt. Vanaf ongeveer 1000 meter begint een hoogtegordel met alleen nog naaldbomen. Op ongeveer 2000 meter ligt de boomgrens.; daarboven zie je alleen nog gras en mos en nog hoger alleen kale rots. Vanaf 3000 meter ligt er altijd sneeuw: eeuwige sneeuw. Een sneeuwlaag die langzaam naar beneden zakt, heet een gletsjer. De ene gletsjer glijdt aan de ene kant, de andere aan de andere kant van de berg naar het dal. Zo vormt de berg een waterscheiding. Vroeger leefden de mensen in de bergen vaak van hun vee. Nu leven veel mensen daar van toerisme.

(Meander, p. 26)

9. Met elke sneeuwbuï wordt de laag sneeuw boven op een berg dikker en zwaarder. Omdat het zo koud is, smelt die sneeuw niet. Daarom heet het: eeuwige sneeuw. Eeuwige sneeuw is hard en ijsachtig en zo zwaar, dat het langzaam naar beneden schuift, als een rivier. Zo'n rivier van ijsachtige sneeuw heet een gletsjer.

(Meander, p. 6)

10. Uit de moerassen van het Carboon ontstond steenkool. Dat ging als volgt. Dode planten gingen rotten. Die plantenresten vormden een laag veen. Water spelde er een laagje zand over. Daarop groeiden opnieuw planten. Er ontstond weer een laag veen. In miljoenen jaren tijd werden die veenlagen met andere plantenresten onder de grond steeds meer op elkaar geperst. Er ontstond een hard materiaal dat we steenkool noemen. Steenkool kun je gebruiken als brandstof.

(Grenzeloos, p. 8/9)

11. Nederland ligt nu precies tussen de Noordpool en de evenaar. In het verleden was dat wel even anders! 500 miljoen jaar geleden lag Nederland vlakbij de Zuidpool. In een zigzagbeweging reisde ons land van het zuidelijk halfrond naar het noordelijk halfrond. Tijdens die reis is de bodem steeds dikker geworden omdat er steeds meer grondlagen bovenop kwamen. Sommige lagen zijn gevormd toen Nederland onder water in zee lag, andere toen Nederland land was. We vinden nu nog bodemschatten die in die tijden gevormd zijn.

(Grenzeloos, p. 9)

12. Veen kun je drogen. Dan noemen ze het turf. En turf kun je verbranden. Het blijft lang smeulen en zorgt voor warmte. Eeuwenlang gebruikten de mensen in Nederland turf als brandstof voor de kachel. Ze groeven het uit de grond. In de laagveengebieden werd veen ook gebruikt voor zoutwinning; door het te verbranden bleef er zout achter. Op de plekken waar het veen werd weggehaald, bleven waterplassen achter. En zo veranderden de mensen het landschap.

(Grenzeloos, p. 12/13)

13. Temperatuur, neerslag, wind en zon bepalen het weer. Het weer verandert per dag. Het klimaat is het gemiddelde weer over een lange periode: minstens dertig jaar. In Nederland hebben we een gematigd klimaat. Het is hier gemiddeld niet extreem koud of warm en het regent zo'n 800 mm per jaar. In het tropisch regenwoud valt wel 2000 mm (dus 2 meter) regen per jaar! Daarom heet het ook regenwoud.

(Grenzeloos, p. 23)

14. De plasticsoep, ook wel de drijvende vuilnisbelt genoemd, is een gebied in het noorden van de Grote of Stille Oceaan waar enorme hoeveelheden plastic en ander afval bijeendrijven. Het afval verzamelt zich juist op deze plek doordat de grote ringvormige zeestroom van de Stille Oceaan het afval naar zich toetrekt. Hoe groot de omvang van de plasticsoep is, is niet bekend. Waarschijnlijk gaat het om een gebied zo groot als 34 keer Nederland.

(Grenzeloos, p. 27)

15. Heuvels en bergen hebben ook invloed op het weer. Zeker zo'n grote jongen als de Kilimanjaro. Regenwolken die tegen de zijkant van een berg aan 'botsen', stijgen op. Hoger in de lucht is het kouder. Daardoor gaat het regenen. Als de wolken na zo'n regenbui verder drijven, zijn ze hun vocht kwijt. Als de wind vaak van dezelfde kant komt, heb je aan de ene kant van de berg veel regen en aan de andere kant juist weinig. De 'natte' kant van de Kilimanjaro vind je in het zuiden.

(Grenzeloos, p. 30)

16. Finland is een groot land. Daardoor is de temperatuur niet overal hetzelfde. In de hoofdstad Helsinki is het minder koud dan in het noorden. In de stad Rovaniemi is het zes maanden per jaar ijs- en ijskoud.

(De blauwe planeet, p. 14)

17. Kreta is een groen eiland met veel loofbomen. Het is er warm en zo nu en dan valt er een regenbui: een waar luilekkerland voor veel planten! Er groeien dan ook meer dan 2000 verschillende bloemen en planten, zoals druiven, olijfbomen en zelfs palmbomen. De zomer duurt van april tot en met oktober.

(De blauwe planeet, p. 17)

18. In Noord-Europa is het koud. Er zijn meer naaldbomen dan loofbomen. In het noordelijkste puntje vriest het in de winter zo lang en hard dat er niets kan groeien. Alleen een vlakke met ijs en mos blijft over: de toendra.

(De blauwe planeet, p. 18)

19. Op alle borden in Brussel staan twee talen. Waarom? België is verdeeld in twee grote gebieden: Wallonië en Vlaanderen. In Wallonië spreken de mensen Frans, en in Vlaanderen Nederlands. Maar in de hoofdstad van België worden veel meer talen gesproken. Er wonen mensen uit heel Europa. Ze werken voor een van de buitenlandse bedrijven in de stad. Sommige mensen reizen elke dag naar Brussel om daar te werken. Brussel moet dus goed bereikbaar zijn.

(De blauwe planeet, p. 28)

20. Van Hoek van Holland naar Harwich is bijna 4 uur varen. Je kunt zelf schatten hoe lang je met de trein en de auto moet reizen voor je bij de boot bent. Een sneltrein rijdt gemiddeld 100 kilometer per uur. Met de auto kun je ook 100 kilometer per uur rijden over de snelweg. Maar bij de stad gaat het langzamer. Kun jij uitrekenen hoe lang de hele reis vanuit jouw woonplaats naar Londen ongeveer duurt?

(De blauwe planeet, p. 53)

21. Maar ook al vóór Karel de Grote kwamen er zendelingen naar Nederland, zoals Bonifatius. Hij sterft voor zijn geloof en wordt een martelaar genoemd. In het zuiden van Nederland werkt Willibrord. Hij is een Engelse monnik. Volgens een legende probeerden de mensen in Zeeland hem met een zwaard te vermoorden. Maar dat mislukte.

(Speurtocht, p. 26)

22. Duitsland had meer soldaten en meer en moderner oorlogsmaterieel. Rotterdam was gebombardeerd en Duitsland dreigde nog meer steden aan te vallen. Op 15 mei 1940 tekende Nederland de capitulatie. Koningin Wilhelmina vluchtte naar Engeland. Duitse troepen bleven in Nederland. Daarmee begon de bezetting.

(Eigentijds, p.23)

23. Hitler en de nazi's gaven de Joden de schuld van de problemen in Duitsland. Eerst werden zij gediscrimineerd. Ze mochten bijvoorbeeld niet meer in zwembaden, bioscopen of winkels komen. Later werden ze opgesloten in concentratiekampen. Veel Joden stierven daar door het harde werk

of van kou, honger en ziektes. Ook waren er speciale vernietigingskampen waar Joden in gaskamers werden vermoord.

(Eigentijds, p. 27)

24. Bondgenoten spraken met elkaar af dat ze elkaar zouden helpen als er oorlog zou uitbreken. Oorlog kwam er toen in 1914 kroonprins Franz Ferdinand van Oostenrijk-Hongarije werd vermoord. De wereld was tijdens de Eerste Wereldoorlog verdeeld in twee groepen: De Geallieerden en de Centralen. Er deden uiteindelijk 33 landen over de hele wereld mee aan de oorlog.

(Eigentijds, p.11)

25. Ja, ik weet het nog precies. Bonifatius was al een oude man van tachtig jaar. Maar als hij op zijn paard zat met zijn witte baard en zijn bisschopsmantel om was iedereen bang voor hem. Die strenge ogen! Een tijdje terug had hij nog een eik om laten omhakken. Niet zomaar een eik, nee, een heilige eik. Die was eigendom van de goden. Wóest waren de Friezen.

(Speurtocht, p. 24)

26. Bonjour, ik ben Claire. Ik woon in Nederland, maar ik heb een Franse moeder. Ik ben op vakantie bij mijn oom en tante in Picardië. Vroeger was mijn opa hier boer. Hij verbouwde graan op een veldje.

(De blauwe planeet, p. 42)

27. Bonjour! Hier ben ik weer. Mijn andere oom en tante wonen in een dorpje in de Auvergne, vlak bij een oude vulkaan. Ik heb hem wel eens beklommen! Hier in de bergen kun je niet veel verbouwen. Maar er zijn wel koeien. Van de melk maakt mijn tante kaas. Die verkoopt ze dan in de grote stad, Clermont-Ferrand. En in de zomer aan de toeristen.

(De blauwe planeet, p. 44)

28. De Griek Ioannis Ikomonu is een supertolk. Hij spreekt maar liefst 32 talen vloeiend! Toen hij tien was, had hij al Duits en Engels geleerd door te luisteren naar toeristen. Nu werkt hij voor het Europees Parlement.

(Grenzeloos, p. 35)

29. Franz Ferdinand vond het vervelend dat zijn officieren gewond waren geraakt. Hij ging op bezoek bij de slachtoffers. Zijn chauffeur reed op weg naar het ziekenhuis de verkeerde straat in. Precies op dat moment liep Gavrilo toevallig de broodjeszaak uit. Hij stond oog in oog met Franz

Ferdinand, trok zijn pistool en schoot de kroonprins dood. Gavrilo Princip werd meteen opgepakt. Hij probeerde nog zelfmoord te plegen met een giftig drankje, maar dat werkte niet.

(Eigentijds, p.11)

30. De Britse soldaat Thomas en zijn zus Beatrice schreven elkaar veel brieven. Op 26 september 1917 stierf Thomas in de buurt van Ieper in België. Deze brief aan Thomas met drie sigaretten erbij kwam ongelezen weer terug bij Beatrice. In haar laatste brief schreef ze haar broer: ‘Je nichtjes Elsie en Minnie hopen dat je snel weer thuis bent. Dat zal niet lang meer duren. Veel liefs en geluk van je altijd liefhebbende zus.’

(Eigentijds, p.14)

31. Eigenlijk wilde Wilhelmina bij de Nederlanders blijven. Maar de Nederlandse legeraanvoerder overtuigde haar om mee te gaan: hij was bang dat zij door de Duitsers als gijzelaar gebruikt kon worden. Daarom vertrok ze toch naar Engeland, samen met de ministers.

(Eigentijds, p.23)

32. Hansjes vader was opgepakt door de Duitsers. Hansje was daarom bij zijn opa en oma als zijn moeder werkte. Op een dag zag zijn nichtje Channa dat Hansje met zijn grootouders en moeder door de Duitsers werd weggevoerd in een vrachtwagen. Ze wilde dat ze met hem mee wilde. Hansje werd samen met zijn moeder in concentratiekamp Sobibor vermoord.

(Eigentijds, p.27)

33. Het begon met een klein scheurtje in de rots. Daar kwam vocht in en op een gegeven moment wat zaadjes. Uit een van die zaadjes groeide een boom. De wortels van die boom drongen steeds verder de scheur in. En zo werd de scheur breder en dieper. Sneeuw en ijs maakten de scheur elk jaar wat wijder, doordat water uitzet als het bevriest. En toen brak op een dag dit enorme stuk rots los en knalde naar beneden.

(Meander, p.12)

34. Twee bergwandelaars vinden hoog in de bergen het lichaam van een dode man. Het lijk zit met het onderlichaam vast in het ijs van een gletsjer. De wandelaars waarschuwen de politie. Snel wordt duidelijk dat het geen ‘gewoon’ ongeluk is. Het lijk is waarschijnlijk heel oud. Er komen archeologen kijken. Zij nemen het lichaam mee en ook alle spullen die eromheen liggen. Doordat het lichaam van de man in het ijs bewaard is gebleven, is het een ijsmummie geworden.

(Speurtocht, p.10)

35. Archeoloog Howard Carter deed in 1922 de vondst van zijn leven. Hij ontdekte het graf van farao Toetanchamon. Daar was in duizenden jaren niemand geweest. In het graf lag de mummie van de koning, maar ook ontelbaar veel schatten. De ontdekking werd wereldnieuws.

(Brandaan, p.26)

36. John gaat met de auto naar zijn werk. Hij moet daarvoor naar het oude centrum van Londen. John staat elke dag een uur in de file. Dat geeft veel ergernis. En het veroorzaakt luchtvervuiling! Gelukkig is er een oplossing gevonden. John betaalt sinds kort elke dag 8 Engelse ponden (dat is ongeveer 12 euro) om de stad in te rijden. De Engelsen noemen dit ‘congestion charge’, een soort van filebelasting. Dat is hetzelfde als tol betalen. Als de Londenaren niet willen betalen, mogen ze niet met de auto de binnenstad in.

(De blauwe planeet, p. 57)

37. In 1947 begon grootvader Botman tulpen te verbouwen in Enkhuizen in Noord-Holland. Daar was al snel niet genoeg ruimte om het bloembollenbedrijf uit te breiden. Daarom kocht de familie Botman land in de Noordoostpolder, de Flevopolder en in Zeeuws-Vlaanderen. Zo kon de familie meer bloembollen telen. De grote stukken land moesten met machines worden bewerkt.

(De blauwe planeet, p. 98)

38. De Duitsers ontdekten bovendien dat er delfstoffen in de grond zaten: steenkool en ijzererts, stenen met ijzer erin. Dat kwam goed uit! Het ijzererts maakten ze in ovens gloeiend heet met de steenkool en zo smolt het ijzer uit de erts. Er kwamen ijzer- en staalfabrieken. De fabrieken konden hun producten over de rivieren naar de klanten brengen. Natuurlijk moesten al die fabrieksarbeiders ook ergens wonen. Er werden steden gebouwd. Zo ontstond het Ruhrgebied, een groot gebied van fabrieken en steden.

(De blauwe planeet, p. 30)

39. Er was geen land te bekennen in Nederland. Honderden miljoenen jaren geleden waren de werelddelen die we nu kennen nog niet ontstaan. Al het land bestond uit één groot stuk supercontinent en een paar losse stukken. Voor het eerst kwamen er in die tijd eenvoudige planten als mossen op het land. Het klimaat was warm en dat was gunstig voor het leven in de zee.

(Grenzeloos, p. 8)

40. De kracht van ijs is verpletterend. Letterlijk! De gletsjers die uit het noorden kwamen, werkten als een soort gigantische sneeuwschuivers. Aan de randen werd de aarde opgeduwd tot hoge

wallen. Die stuwwallen zie je nu nog steeds. Dat zijn de heuvelruggen in de provincie Utrecht, op de Veluwe en in Twente.

(Grenzeloos, p. 10)

41. De Egyptenaren hadden een natuurgodsdienst: ze geloofden dat alle mooie en nare dingen in de natuur het werk van goden waren. De Egyptenaren dachten ook dat hun goden in de gedaante van een dier op aarde kwamen. Daarom vereerden ze die dieren. De belangrijkste god was Ra, de zonnegod, die licht en warmte bracht. Hij had de kop van een valk. Thoth was de maangod met de kop van een ibis. Hij maakte de mensen steeds wijzer. Een akelige god was Seth, die altijd ruzie maakte en rampen over de wereld bracht. Elk dorp had een tempel waar de goden konden wonen als ze naar de aarde kwamen.

(Brandaan, p.17)

42. De Egyptenaren hadden een natuurgodsdienst. Ze geloofden in allerlei goden die heersten over de natuur. Elk dorp had een tempel waar de goden vereerd werden onder leiding van een priester. Hij wist welke offers de goden verlangden.

(Brandaan, p.25)

43. Een kogge is tussen de twintig en dertig meter lang en tot zeven meter breed. Er varen vaak twintig man op een kogge. De oudste koggen hebben maar één mast. Daaraan zit een groot vierkant zeil, een razeil. Het dwarshout aan de mast heet een ra. Scheepsbouwers van koggen zijn echte vaklui. Ze werkten niet vanaf een bouwtekening, maar uit het blote hoofd.

(Speurtocht, p. 30)

44. Stel: gisteren heb je gewinkeld of gesnackt in het centrum. Dan ben je in een grote winkelstraat van jouw woonplaats geweest. Of niet soms? Het centrum is een plek waar veel mensen elkaar ontmoeten. Dan moeten er ook veel wegen zijn die ernaartoe gaan.

(De blauwe planeet, p. 22)

45. Niet alle boeren kunnen meedoen met de mechanisatie. Hun land is te stenig of te steil voor de machines. Deze boeren kunnen daardoor niet zoveel produceren als de grote boerenbedrijven. Ook zijn in de bergen de wegen vaak slecht. Het duurt dan lang voordat je in de stad bent om je producten te verkopen. Veel boeren stoppen daarom met hun bedrijf. Ze gaan weg uit hun dorp en verhuizen naar de stad. Dat is geen pretje voor de mensen die in het dorp blijven wonen. Alles gaat dicht: de bakker, de supermarkt, het postkantoor, de school... In sommige dorpen woont nu niemand meer; het zijn spookdorpen.

(De blauwe planeet, p. 37)

46. De bergen worden door erosie elke dag een stukje kleiner. Dat gaat snel als het hard regent. Dan veranderen rustige stroompjes in wild kolkende rivieren die grote stenen meesleuren. Ook als het ineens gaat dooien, stroomt de rivier sneller. Ook dan spoelt hij veel puin mee. Een beetje als jouw tuinslang...

(De blauwe planeet, p. 65)

47. Soms hebben Naut en ik ruzie. En dat komt door mij, zegt hij dan. Dan vertel ik een verhaal dat hij niet gelooft. Over een vulkaan die ik heb zien uitbarsten. Of over mensen in Zuid-Amerika die cavia's eten. Maar hij heeft alleen maar in Nederland gewoond en ik overal. Dan zie je gewoon heel veel. Gisteren was het weer zo. Ik was op vakantie geweest. Bij opa in Spanje. En ik had foto's bij me: ik in mijn bikini op het strand, ik op ski's op de berg. Dat was op dezelfde dag en dat geloofde Naut niet. Zonnen op het strand doe je in de zomer en skiën in de winter, zei hij. Maar in Spanje kan dat in hetzelfde seizoen! Op het strand is het bloedjeheet, maar als je de berg op gaat, wordt het steeds kouder... tot er een pak sneeuw ligt! Dat vertelde ik, maar Naut gelooft me nog steeds niet. Oké, dan ga ik het bewijzen. Sneeuw op de berg en hitte op het strand: dat kan!

(Meander, p. 3)

48. Mijn opa heeft een volkstuin met tomaten, komkommers en monstergrote courgettes. Allemaal superlekker. Thuis lusten we alleen maar patat, mijn broertje en ik, maar bij opa eten we zelfs spruitjes! Dus toen we thuis weer eens andijvie moesten eten, zei mijn moeder: 'Ik heb het! Jullie beginnen ook een tuintje. Dat is de enige manier om jullie groenten te laten eten.' Dat vonden we een goed idee, dus zaaiden we tomaten, sla en pompoen. En ... uit die zaadjes kwamen plantjes. Maar die plantjes groeiden lang niet zo goed als bij opa. Volgens mijn moeder ligt het aan onze zandgrond: daarop groeien planten minder goed en drogen ze snel uit. Maar mijn vader zei dat dat onzin was en natuurlijk haalde hij er zijn geschiedenisboeken bij. 'Lees maar,' zei hij, 'hier staat dat de oude Egyptenaren zelfs in de woestijn graan verbouwden.' Nou, dan waren ze slimmer dan wij! Ik ga eens vragen hoe die Egyptenaren dat deden...

(Brandaan, p. 3)

49. De berg torent hoog boven Iugas uit. Zware wolken verzamelen zich rond de top. Nog even en dan zal de sneeuw vallen. Te vroeg, het is te vroeg. Hij moet nog verder. Als hij maar over de bergpas is, dan is hij veilig. Een pijnscheut trekt over zijn gezicht. Zijn borst doet pijn, waar een pijlpunt tussen zijn ribben steekt. Zijn schouder doet pijn, ook door een pijl. Hij heeft het eruit kunnen trekken, maar de wond doet nog zeer. Iugas heeft niets bij zich om de wond te verzorgen. Hij verzamelt al zijn krachten. Misschien lukt het nog over de berg te komen. Als hij maar blijft lopen.

(Speurtocht, p. 8)

50. Derkje schrikt. Achter het bordes hurkt al iemand anders. Een oudere vrouw met een grof gezicht en een oranje lint om haar muts. ‘Psstt, hierheen!’ roept de vrouw. Derkje aarzelt. Maar in de verte klinkt weer een schot, ergens bij de Prinsenkerk. Dan kruipt ze snel bij de vrouw achter de veilige stenen muur. De vrouw bekijkt haar van top tot teen. ‘Wat doet zo’n deftig kind hier?’ vraagt ze dan achterdochtig. ‘Jullie familie hoort zeker bij de patriotten?’ Derkje krijgt een kleur als vuur. Het mens heeft het goed geraden.

(Speurtocht, p. 56)

2. Vragenlijst

Naam:

Groep:

Thuis taal:

Ik ben een: Jongen/Meisje

Heb je dyslexie? JA / NEE

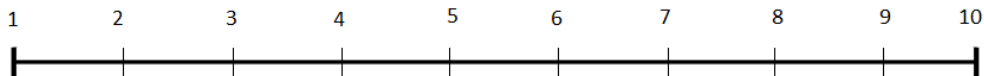
Tekst 1

Van Hoek van Holland naar Harwich is bijna 4 uur varen. Je kunt zelf schatten hoe lang je met de trein en de auto moet reizen voor je bij de boot bent. Een sneltrein rijdt gemiddeld 100 kilometer per uur. Met de auto kun je ook 100 kilometer per uur rijden over de snelweg. Maar bij de stad gaat het langzamer. Kun jij uitrekenen hoe lang de hele reis vanuit jouw woonplaats naar Londen ongeveer duurt?

1. Welk cijfer geef jij tekst 1 op deze schaal? Omcirkel één cijfer!

weetjstekst

verhaalttekst

2. Hoe graag zou je tekst 1 in je aardrijkskundemethode willen lezen?

3. Hoe goed kun jij je inbeelden waar tekst 1 over gaat?

Tekst 2 (aardrijkskundetekst)

In 1947 begon grootvader Botman tulpen te verbouwen in Enkhuizen in Noord-Holland. Daar was al snel niet genoeg ruimte om het bloembollenbedrijf uit te breiden. Daarom kocht de familie Botman land in de Noordoostpolder, de Flevopolder en in Zeeuws-Vlaanderen. Zo kon de familie meer bloembollen telen. De grote stukken land moesten met machines worden bewerkt.

Tekst 3 (geschiedenistekst)

Derkje schrikt. Achter het bordes hurkt al iemand anders. Een oudere vrouw met een grof gezicht en een oranje lint om haar muts. 'Psstt, hierheen!' roept de vrouw. Derkje aarzelt. Maar in de verte klinkt weer een schot, ergens bij de Prinsenkerk. Dan kruipt ze snel bij de vrouw achter de veilige stenen muur. De vrouw bekijkt haar van top tot teen. 'Wat doet zo'n deftig kind hier?' vraagt ze dan achterdochtig. 'Jullie familie hoort zeker bij de patriotten?' Derkje krijgt een kleur als vuur. Het mens heeft het goed geraden.

Tekst 4 (aardrijkskundetekst)

Niet alle boeren kunnen meedoen met de mechanisatie. Hun land is te stenig of te steil voor de machines. Deze boeren kunnen daardoor niet zoveel produceren als de grote boerenbedrijven. Ook zijn in de bergen de wegen vaak slecht. Het duurt dan lang voordat je in de stad bent om je producten te verkopen. Veel boeren stoppen daarom met hun bedrijf. Ze gaan weg uit hun dorp en verhuizen naar de stad. Dat is geen pretje voor de mensen die in het dorp blijven wonen. Alles gaat dicht: de bakker, de supermarkt, het postkantoor, de school... In sommige dorpen woont nu niemand meer; het zijn spookdorpen.

Tekst 5 (geschiedenistekst)

Franz Ferdinand vond het vervelend dat zijn officieren gewond waren geraakt. Hij ging op bezoek bij de slachtoffers. Zijn chauffeur reed op weg naar het ziekenhuis de verkeerde straat in. Precies op dat moment liep Gavrilo toevallig de broodjeszaak uit. Hij stond oog in oog met Franz Ferdinand, trok zijn pistool en schoot de kroonprins dood. Gavrilo Princip werd meteen opgepakt. Hij probeerde nog zelfmoord te plegen met een giftig drankje, maar dat werkte niet.

Tekst 6 (aardrijkskundetekst)

Temperatuur, neerslag, wind en zon bepalen het weer. Het weer verandert per dag. Het klimaat is het gemiddelde weer over een lange periode: minstens dertig jaar. In Nederland hebben we een gematigd klimaat. Het is hier gemiddeld niet extreem koud of warm en het regent zo'n 800 mm per jaar. In het tropisch regenwoud valt wel 2000 mm (dus 2 meter) regen per jaar! Daarom heet het ook regenwoud.

Tekst 7 (geschiedenistekst)

Hansjes vader was opgepakt door de Duitsers. Hansje was daarom bij zijn opa en oma als zijn moeder werkte. Op een dag zag zijn nichtje Channa dat Hansje met zijn grootouders en moeder door de Duitsers werd weggevoerd in een vrachtwagen. Ze gilte dat ze met hem mee wilde. Hansje werd samen met zijn moeder in concentratiekamp Sobibor vermoord.

Tekst 8 (geschiedenistekst)

Mijn opa heeft een volkstuin met tomaten, komkommers en monstergrote courgettes. Allemaal superlekker. Thuis lusten we alleen maar patat, mijn broertje en ik, maar bij opa eten we zelfs spruitjes! Dus toen we thuis weer eens andijvie moesten eten, zei mijn moeder: 'Ik heb het! Jullie

beginnen ook een tuintje. Dat is de enige manier om jullie groenten te laten eten.’ Dat vonden we een goed idee, dus zaaiden we tomaten, sla en pompoen. En ... uit die zaadjes kwamen plantjes. Maar die plantjes groeiden lang niet zo goed als bij opa. Volgens mijn moeder ligt het aan onze zandgrond: daarop groeien planten minder goed en drogen ze snel uit. Maar mijn vader zei dat dat onzin was en natuurlijk haalde hij er zijn geschiedenisboeken bij. ‘Lees maar,’ zei hij, ‘hier staat dat de oude Egyptenaren zelfs in de woestijn graan verbouwden.’ Nou, dan waren ze slimmer dan wij! Ik ga eens vragen hoe die Egyptenaren dat deden...

Tekst 9 (aardrijkskundetekst)

Bonjour, ik ben Claire. Ik woon in Nederland, maar ik heb een Franse moeder. Ik ben op vakantie bij mijn oom en tante in Picardië. Vroeger was mijn opa hier boer. Hij verbouwde graan op een veldje.

Tekst 10 (aardrijkskundetekst)

John gaat met de auto naar zijn werk. Hij moet daarvoor naar het oude centrum van Londen. John staat elke dag een uur in de file. Dat geeft veel ergernis. En het veroorzaakt luchtvervuiling! Gelukkig is er een oplossing gevonden. John betaalt sinds kort elke dag 8 Engelse ponden (dat is ongeveer 12 euro) om de stad in te rijden. De Engelsen noemen dit ‘congestion charge’, een soort van filebelasting. Dat is hetzelfde als tol betalen. Als de Londenaren niet willen betalen, mogen ze niet met de auto de binnenstad in.

Tekst 11 (geschiedenistekst)

De Egyptenaren hadden een natuurgodsdienst. Ze geloofden in allerlei goden die heersten over de natuur. Elk dorp had een tempel waar de goden vereerd werden onder leiding van een priester. Hij wist welke offers de goden verlangden.

Tekst 12 (aardrijkskundetekst)

De kracht van ijs is verpletterend. Letterlijk! De gletsjers die uit het noorden kwamen, werkten als een soort gigantische sneeuwschuivers. Aan de randen werd de aarde opgeduwd tot hoge wallen. Die stuwwallen zie je nu nog steeds. Dat zijn de heuvelruggen in de provincie Utrecht, op de Veluwe en in Twente.

Tekst 13 (aardrijkskundetekst)

Op alle borden in Brussel staan twee talen. Waarom? België is verdeeld in twee grote gebieden: Wallonië en Vlaanderen. In Wallonië spreken de mensen Frans, en in Vlaanderen Nederlands. Maar in de hoofdstad van België worden veel meer talen gesproken. Er wonen mensen uit heel Europa. Ze werken voor een van de buitenlandse bedrijven in de stad. Sommige mensen reizen elke dag naar Brussel om daar te werken. Brussel moet dus goed bereikbaar zijn.

Tekst 14 (geschiedenistekst)

Ja, ik weet het nog precies. Bonifatius was al een oude man van tachtig jaar. Maar als hij op zijn paard zat met zijn witte baard en zijn bisschopsmantel om was iedereen bang voor hem. Die strenge ogen! Een tijdje terug had hij nog een eik om laten omhakken. Niet zomaar een eik, nee, een heilige eik. Die was eigendom van de goden. Wóest waren de Friezen.

Tekst 15 (aardrijkskundetekst)

Het begon met een klein scheurtje in de rots. Daar kwam vocht in en op een gegeven moment wat zaadjes. Uit een van die zaadjes groeide een boom. De wortels van die boom drongen steeds verder

de scheur in. En zo werd de scheur breder en dieper. Sneeuw en ijs maakten de scheur elk jaar wat wijder, doordat water uitzet als het bevriest. En toen brak op een dag dit enorme stuk rots los en knalde naar beneden.

Tekst 16 (aardrijkskundetekst)

Nederland ligt nu precies tussen de Noordpool en de evenaar. In het verleden was dat wel even anders! 500 miljoen jaar geleden lag Nederland vlakbij de Zuidpool. In een zigzagbeweging reisde ons land van het zuidelijk halfrond naar het noordelijk halfrond. Tijdens die reis is de bodem steeds dikker geworden omdat er steeds meer grondlagen bovenop kwamen. Sommige lagen zijn gevormd toen Nederland onder water in zee lag, andere toen Nederland land was. We vinden nu nog bodemschatten die in die tijden gevormd zijn.

Tekst 17 (aardrijkskundetekst)

In Frankrijk vind je ook platteland waar juist steeds minder mensen wonen. Ze trekken weg naar de steden. Zo'n streek met veel leegloop is de Auvergne. Er zijn veel bergen en oude vulkanen. Een bekende vulkaan is Puy de Dôme (je zegt: pwie de doom). Toeristen komen in de zomer graag naar de Auvergne om te genieten van de rust, de natuur en het prachtige landschap.

Tekst 18 (geschiedenistekst)

De Britse soldaat Thomas en zijn zus Beatrice schreven elkaar veel brieven. Op 26 september 1917 stierf Thomas in de buurt van Ieper in België. Deze brief aan Thomas met drie sigaretten erbij kwam ongelezen weer terug bij Beatrice. In haar laatste brief schreef ze haar broer: 'Je nichtjes Elsie en Minnie hopen dat je snel weer thuis bent. Dat zal niet lang meer duren. Veel liefs en geluk van je altijd liefhebbende zus.'